

8560

ՔՈՍՏԱ ՏԻՒ ՌԷԼՍ

Ք Ո Ր Ո Ն Է Լ

ԶԳԱՅԱՑՈՒՆՑ ՎԵՊ

(Համաեխարհային Պատերազմին առնուած)

Թարգմ. ԵՂԻՇԷ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ



Հրատարակուիւմ ՀՍ.Մ.ԲԱՐՁՈՒՄ ՅԱԿՈԲՆԱՆԻ

86
12-29

ՏՊ. «ՎԱՀԱԳՆ»

1935

Հ. ՅԱԿՈԲԵԱՆ «Ամերիքըն Բրէս»

ՊԷՑՐՈՒԹ

19 NOV 2010

ՄՊԱՆԻԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

36
Ղ-29

Հեղինակ՝ ԳՈՍԹԱ ՏԻՒ ՌԷԼՍ

Ք Ո Ր Ո Ն Է Լ

ԶԳԱՑԱՑՈՒՆՑ ՎԷՊ

(Համաթխարհային Պատերազմէն շտուգած)

Թարգմ. ԵՂԻՇԷ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Հրատարակութիւն՝ ՀԱՄԱՐՁՈՒՄ ՅԱԿՈՐԵԱՆԻ

1935

ՏՊ. «ՎԱՀԱԳՆ»

Հ. ՅԱԿՈՐԵԱՆ «Ամերիքըն Բրէս»

ՊԷՅՐՈՒԹ

8255

Յ Ա Ռ Ա Հ Ա Ր Ա Ն

Շատ խօսուած ու մանաւանդ՝ շատ գրուած է Հա-
մաշխարհային Պատերազմի տւերներուն մասին: Մինչեւ
այսօր ալ նախասմարտի վայրերուն մէջ կարելի է յա-
նախ հանդիպիլ փաստերուն:

Սակայն, ասոնք վնասներ են զորս կարելի է դար-
մանել համբերատար աշխատանքով եւ ժամանակի օժան-
դակութեամբ:

Միւս կողմէն, կան անդամանելիները, եւ կամ
այսպիսիներ՝ զորս իրենց նախկին վիճակին բերելը դա-
րեւու գործ է:

Բարոյական անկումն է այդ: լուրը եւ լախսահար
մարդու վիճակը որով դուրս եկան եւ յաղթականներ
եւ պարտուածներ:

Այս մասին ալ շատ է գրուած. ապացոյցը. պա-
տերազմական կեանքէն առնուած վեպերը, ինչպէս Ռը-
մարի «Արեւմուտի Մեջ Նոր Բան Զկայ», «Նսֆը», Պառ-
պիւսի «Կրակը», Տորթլիսի «Փայտե Խաչեր»ը, եւայլն:

Բարոյական այս անկման հետեւանքն է նաեւ ա-
հարկու այն զենքը զոր պատերազմի տեսն յղացաւ մարդ-
կային միտքը. լրտեսութիւնը: Այս ախտը յաշկանիւծն է
մա՛սնաւորաբար կիներուն, ու անոնց՝ զեղեցկութեան:
Քանի՛ - քանի՛ զեղուհիներ զոն են դարձած զնդակնե-
րու՝ պատերազմական արտակարգ դատարաններու արձա-
կած վնիւռով: Ու անոնք, իրենց մահէն առաջ որքա՛ն
եղբրական դեր են ունեցած հսկայական Սպանդին մէջ,



11183-57

ցորենի նման հնձել տալով մարդկային ծաղիկ կեանքներ։
Հայ հասարակութիւնը ծանօթ է անոնց՝ մանաւանդ Մա-
քա Հարիին։

Բայց եւ այնպէս, ո՛չ ոք ցարդ խօսած է այն դե-
րին մասին զոր խարսիւտահեր ու զմայլելիօրէն գեղեցիկ
լրտեսունի մը կրնայ ունենալ հաստատակամ ու դժբախ-
տութեան մեջ քրժուած մարդու մը իմացական հաւասա-
րակցութեան վրայ։

Ահա՛ նիւթը զոր կ'ընդգրկէ ներկայ հրատարակու-
թիւնը.

ԹԱՐԳ-ՄԱՆԻԶԸ



Ք Ո Ր Ո Ն Է Լ

*Whosoever is dilighted in solitude,
is either a wild beast or a God.*
(Bacon.— Of Friendship)

Այն որ մենութիւնը կը սիրէ, կա՛մ վայ-
րենի կենդանի մըն է, կա՛մ Աստուած մը։
(Պէյֆըն.— Բարեկամութիւնը)։

I

Փարոսը սպիտակ էր, սլացիկ, բայց հաստատուն։
Մուրճով ողորկուած ծիծեռնակի պոչի ձեւով քարեր՝
շաղախով իրարու միացած։ Երկաթէ կազմէ Լաւարիէի*
վերջին հրուանդանին վրայ թառած, իր պաշտօնն էր
կարգի բերել ծովը որ խաժագոյն է ու ժանտ՝ այս
ծովեզրերուն։

Մայրամուտէն մինչև արեւածագ, հինգ երկվայր-
կեանք անգամ մը, իր սպիտակ բոցը կ'արտայայտէր
կանոնաւորութիւնը, չափն ու վստահութիւնը։ Հպարտ
էր կարծես պահնորդի իր դիրքէն, որովհետեւ ո՛չ միայն
նաւորդներուն ցոյց կուտար վտանգաւոր ծովեզր մը,
այլ նաեւ չրջակայքի բնակիչները պատրաստ կը պահէր

* Կը գտնուի Զիլիի հարաւային ծովեզրին վրայ՝
հարաւային 37° 8'-ի եւ երկարութեան 73° 35'-ի միջեւ։

որողայթներուն դէմ որոնք երբեմն թաքնուած կ'ըլլան ամենէն խաղաղ հորիզոնին վրայ: Յցուած՝ տեսակ մը ժայռակեզուի վրայ զոր փրփուրով կ'ողողեն ալիքնե-
րուն բաղխումները, շաւիղ մը զինքը կը միացնէր
մայր ցամաքին, որպէսզի փոթորկի ժամանակ կղզիա-
ցած չմնայ. անոր կը միանար նաև ուրիշ ուղի մը, որ
մերթ աւաղապատ էր և մերթ խճապատ: Անկէ՛ է որ
հազուադէպ անցորդներ, ձկնորսներ կամ մաքսատան
պաշտօնեաներ, իր քով կուգային: Այս փարոսը մարդ-
կային կապեր ալ ունէր:

Շատ հեռուն, իր աջ կողմը, Արօքօ խորշին խորը,
կոհակներէն պաշտպանուած Սանթա Մարիա կղզիով
և ժամանակին ծովահէններու որջ մը եղող Գորոնէլը
կը կծկուէր իր թանաքէ տանիքով սայլատուներով,
սեւցած ու անճաշակ տուներով, ամեն տարողութեամբ
նաւեր անընդհատ հոն կը թափէին չրջակայ հանքե-
րուն ածուխը:

Այն չրջանին որ կըսկսի այս պատմութիւնը, Հա-
մախարհային Պատերազմը, որ երեք ամիսէ ի վեր կը
շարունակուէր, գէպի հարաւային Ամերիկա ածուխին
արտածումը կասեցուցած էր. այս պատճառաւ Զիլիա-
կան պզտիկ նաւահանգստին եռուզեռ կանգ առած էր:
Պրիքներ, Կօէլէթներ, եռակայմեր, սեծ փորով բեռ-
նանաւեր, ծանր տափանաւեր, ճկուն կարկուրաններ, և
գոյնզգոյն թոհուրոհ մը կուրծք կուրծքի կը քսուէին,
իւրաքանչիւր կը չփուէին իրենց կողերով և իրենց խարխա-
լներուն վրայ առաջ կը մղուէին եթէ, դժբախտ պատա-
հարով մը, ովկիանեան հովը որ ձմեռ ատեն ջրանցք-
ներու մէջ զօրաւոր է, իրենց վրայ իյնար և զիրենք
թռչկոտիլ տար՝ կողովի մը մէջ դրուած խաղալիքնե-
րու նման:

Անկիւն մը առանձնացած, ծփալով, Բ. Ս. Ն. Բ. ի
նաւերէն մէկը աչքին պոչովը կը լրտեսէր երկդիմի ըն-

թացք ունեցող վայելուչ Գողմոզ մը: Երկու զմայլելի
նաւեր... հոն, Համպուրկը կ'արհամարհէր Լիվրփուլը:
Եւ սակայն, տէ՛ր Աստուած, հեռաւոր այս խորշին մէջ
ուր հարիւրաւոր սոյլեր կ'արձակուին և ուր կը ծփան-
քսան այլազան դրօշներ, այնքան տեղ կար այս բո-
լորին համար ալ...:

Տոմինկօ Գորդէզ կայտառ մէկն էր, քառասունի
մօտ, այնքան ամրակազմ որքան փարոսը՝ որուն պա-
հապանն էր: Անկիւնաւոր դէմք, դէշ կառուցուած, ա-
ղօրիքի մը նման հուժկու կզակով և անկայուն ճակա-
տով մը որ կորնթարդ էր քունքերուն վրայ: Այս ճա-
կատը կարծես մաշած էր հովէն, որ լեռներէն իջած
քմայքոտ ճարտարապետ մըն է: Խոռոչացած ակնա-
կապիճներ. երբեմն, յօնքերուն մացառուէն դուրս
ցայտող կայծ մը հոն կը մատնէր աչքերուն գոյու-
թիւնը: Գալով բերնին, կիսովին կորսուած գորշորակ
պէխի մը տակ, գոյութիւն ունէ՞ր իրապէս: Այս մար-
դը ուխտ ըրած էր լուելու: Համրութիւնը, որով թա-
թաւուն էին իր գծերը, իրեն կուտար մռայլ ու կրդ-
ղիացած մէկու մը երևոյթը: Իր ձայնը, այսքան ատեն
լռած, հաւանաբար բեռ մըն էր այլեւս: Խոյս կուտար
անկէ՛ զբաղումներու մէջ թաղուելով: Յոգնութիւնը
սքանչելի դարման մըն է. յանկարծական կերպով հի-
ւանդացած ու մեկնած իր պաշտօնակցին հեռանալէն
վերջ, ինքն իր վրայ առած էր այն ծանր բեռը, որ
փարոսներու մէջ կը ծանրանայ երկու հոգիի ուսին:
Այս մասին չէր տրտնջացած իր խորքին մէջ ուրախ էր
որ ամբողջական ու անյոյս մենութիւնը վայելելու ա-
ռիթը կը տրուէր իրեն: Հաւանաբար, իր այս եսամոլ
եռանդին մէջ ո՛չ ոք պիտի գիտնար որ Գորդէզ ուրիշ-
ներու նման պահապան մը չէ, այսինքն էակ մը որ
ձեւզեղծուած է կղզիացումէն և իր արհեստին բերու-
մով անճանաչելի դարձած:

Ասկէ զատ, անմիջապէս լքած էր կարմիր տանիքով տնակը, որ սովորական վայրն էր իր հանգիստի ժամերուն, և ա՛յլևս փակուած էր իր աշտարակին մէջ:

Գրուհին յատկացնելով շատ սահմանափակ ժամեր միայն, իր պարտականութիւնը կը կատարէր կրքոտ գիտակցութեամբ մը: Կորովի շարժումով մը, կը մաքրէր աստիճանաձեւ ոսպնեակներն ու պրիսամակաձեւ օղակները, կ'իւզոտէր խիճ կրելիք սայլակը, կը յըզկէր պղինձներն ու պրոնզները մետաղներու հսկայական կազմածին որուն բոցը միշտ վառ պահելու սահմանուած էր ինք: Աստիճան առ աստիճան, կը չփէր նաև սանդուխը որ գետնայարկէն մինչև գագաթը կը բարձրանար: Յրուած, նո՛յնիսկ մտադար, ամեն առտու խղճմտանքով կը շտկրտէր այն մեքենան որուն պահապանութիւնն ու պատասխանատուութիւնը ըստանձնած էր: Զայն կը խնամէր ա՛յնքան հոգածութեամբ, որ երբեմն ի՛ր պատկերը տեսնել կը կարծէր լապտերին ծալքաւոր ապակիներուն վրայ:

Գորդէզ և իր փարոսը իրարու կը համապատասխանէին: Արեւամուտին, կը քաշուէր իր զիտարանը: Մութ կանաչէն երկաթի գորշութիւնը զգեցած ծովուն վրայ, կը զիտէր հարաւային երկիրներու օձաճապուկ ու սարսափազգու գիշերուան յառաջացումը: Երբ զգար զայն իր շատ մօտը, իր խաւարը յառաջ մղելը, կը ճաշակէր միա՛կ այն վայրկեանը ուր կը սպասէր փարոսին դէմ անոր բաղխելուն: Որքա՛ն հաճոյքով այն ատեն թոյլ կուտար սանձերը իր լոյսին որ, յանկարծօրէն, չորս գին կը փռէր հմայիչ չրջանակ մը: Հարիւր շողարձակ ճառագայթներ որոնք մութը կը խառաղանէին անվարան մինչև որ աշտարակը, ձերբազատուած, իր առջևը ունենայ մաքրագործուած լայն միջոց մը ուր, հլու հնազանդ, ծովը թաւալէր և կըռնակը ուռեցնէր: Գորդէզ, այս յաղթանակը միշտ ալ

կը բարեւէր խուլ բացազանչութեամբ մը: Երբեմն, տարմորորներ սլանալով կուգային. իրենց ալացքը այնքան ուժգին էր որ, լապտերին հսկայական փայլէն չլացած, կը բախէին աշտարակի պատերուն և ջուրը կ'իյնային ջախջախուած: Գորդէզ կը հաւաքէր զանոնք, վէրքերը կը խնամէր և, եթէ չմոռնէին, անհունուութեան գիրկը կը նետէր իր անխոհմ պատգամաւորները:

Գիշերուան ամենէ աւելի յառաջացած ժամերուն, ծովագայլերը կ'ոռնային նման այն շուներուն որոնք ուրուականներու անցքը տեսած են:

Գետնայարկի սրահը, որ միաժամանակ ննջարան էր և ճաշարան, ամբողջապէս կը բացուէր շաւիղին վրայ: Կահաւորումը պարզ էր. անկողին, սեղան և քանի մը աթոռ: Դարակի մը վրայ՝ մաշած կռնակով հին գրքեր: Անկիւն մը, քարիւղի կրակարան մը որ, ձմեռ ատեն, ծխնելոյզի տեղը կը բռնէր: Գորդէզ անոր վրայ կ'եփէր իր կերակուրները: Պահարանի մը յենած էին որսորդական հրացան մը, ուռկաններ և կարթեր: Վանական այս բնակարանը, որուն գլանի ձևը կը համապատասխանէր աշտարակի ձեւին, լոյսը կը ստանար հիւսիս-արեւմտեան կողմին վրայ բացուած լայն ծակէ մը: Երեւակայեցէք կապոյտ, կանաչ, գորշ կամ սև ուղղանկիւն մը, — նայեաց ժամանակին, — ուր երեւան ու անհետին ստուերադժերը նաւերուն, որոնց մուխը կը նմանի երկնքէն կախուած ու կացնահարուած պարանի մը: Երբեմն, բոլոր առագաստները պարզած նաւու մը սրովբէական տեսիլքը անոր վրայ կ'ուշանար հովին քմայքին համեմատ: Զմեռ գիշերները, Գորդէզ քուրջի կտոր մը կը կախէր անոր առջև, պաշտպանութիւն համար սառուցեալ ոսկիանոսի հովէն որ հսկայական տարածութիւններ կը կտրէր՝ իր հետ կռիւի բռնուելու համար: Ասիկա կը պատահէր հողմայոյզներու չրջանին, Ապրիլ 15էն մինչև Սեպտեմբ

բերի կէսերը, երբ զայրագնած ծովը կը պաշարէ փա-
րոսը: Քորդէզ, առ հասարակ, կ'ապաստանէր աշտա-
րակին կատարը: Հոն մեծ սրտի մը բաբախումէն օրօ-
րուած, կը դիմանար մորիկին ու մշուշին հարուածնե-
րուն: Մինչեւ 10 փարսախ շրջանակի մը վրայ, ան
կը նայէր իբր ստացուածքի մը որուն պահապան կար-
գած էին զինքը:

* * *

1914ի Ամենայն սրբոց տօնին օրը, Քորդէզ, քա-
ջալերուած գարնան աւետաբեր եղող փայլուն արևու-
մը ճառագայթներէն, գացած էր իր ուռկանը լարելու
մօտակայ ժայռեզրերուն: Ուկիւնոսը, խորունկ կա-
պոյտով մը, կը փալփէր անվերջ և, հարաւային կծան
քամին կ'ոտոտէր ալիքներու կատարին վրայ թա-
ռած զլիինի մը նման: Հեռուն, Սանթա կղզիին ամե-
նէն հեռաւոր կէտին վրայ, անանուն նաւ մը իր քի-
թը ցոյց կուտար խորամանկ ձեւով մը...

Վերագարծին, Քորդէզ նշմարեց պղտիկ չոգեմա-
կոյկ մը որ կանգ առած էր խորշին մէջ: Յօնքերը
պռտեց, կը սարսափէր անհաճոյ այցելուներէն որոնք
այս կամ այն պատճառաւ կուգային իր կալուածը
բռնաբարելու այս բնաւորութիւնը, զոր բնաւ չէր ջա-
նար ծածկել, շրջակայքին մէջ փարոսին պահապանը
ճանչուցած էր իբր կռուադան և մռայլ մէկը:

— Հէլլօ, Տոմինկօ:

Բրիտանական առողջանութեամբ ճրճրակի ձայնին
նմանող ձայն մը, զոր անմիջապէս ճանչցաւ, զինքը
բարեւեց զուարթաբար: Կամրջակին եղերքը նստած և
ոտքերը ջուրին վերեւ ձօձելով, դանադոյն դէմքով
մարդ մը թեւ վերցուցած էր: «Կտրիճ Օ'Կիկն է եղեր»,
խորհեցաւ Քորդէզ:

— Ի՞նչ անակնկալ:

— Լա՞ւ ես, Տոմինկօ, հարցուց նորեկը՝ ծխա-
մորձը վառելով:

— Գէշ չէ, չնորհակա՛լ եմ:

— Ի՞նչ նորութիւն:

Տոմինկօ Քորդէզէն զատ ամե՛ն մարդ խնդացած
պիտի ըլլար: Նորութի՛ւն հարցնել փարոսի պահապա-
նի մը...

— Ոչի՛նչ, սովորականի՛ն պէս:

Եւ, բարեկամաբար.

— Ներս մտէք տեսնե՛մ, քանի որ աւելի՛ լաւ
տեղ մը կրնամ հրամցնել ձեզի:

Արշիպալտ Օ'Կիկ Իրլանտացի էր և ճարտարագէտ:
Երկար ատենէ ի վեր կ'աշխատէր մօտակայ հանքի մը
մէջ: Մարզական փորձերով թրծուած, որթատունկի
ճիւղի մը նման չոր, մողէզի մը նման ձկուն, քիչ մը
բախուկի տեղ զրած էին զինքը, որովհետեւ բնաւ չէր
յաճախեր Քորդէզի զբօսավայրերը և կիրակի օրերը
կը թափառէր խորշին եզերքները՝ գինով վիճակի մէջ:
Օր մը քիչ էր մնացած որ ոսկորները ջախջախէր Լա-
վաբիէի խութերուն վրայ: Քորդէզ օգնութեան հասած
էր իրեն: Այդ ատենէն ասդին, Օ'Կիկ, որուն երախ-
տագիտութիւնը կ'աւելնար հետզհետէ, աննշան նուէր-
ներ կը բերէր պահապանին, երբ որ ծովը թոյլատու
ըլլար: Կարելի չէր ըսել թէ բարեկամական հաստատ
կապերով միացած էին իրարու. իրար ա՛յնքան քիչ կը
տեսնէին որ պարտաւորուած էին փոխադարձ յարգան-
քի մը: Ասկէ զատ, Օ'Կիկի զուարթ ու անըմբռնելի
նկարագիրը հակասական էր Քորդէզի նկարագրին:

Իրլանտացին հեծաւ աթոռի մը վրայ.

— Այսօր ինձի չէիք սպասեր...

— Այդ պատճառաւ ալ աւելի՛ ուրախ եմ.

Օ'Կիկ կիսովին փակեց մէկ աչքը.

— Հապա առողջութիւնդ.

— Մի՛շտ լաւ, ինչպէս կը տեսնես:

— Վե՛րջապէս:

— Ձեր վերջին այցելութեան վրայ եօթը ամիսներ սահած են:

— Է՛հ, այո՛: Գործերը շատ են... սա պատերազմը...

Օ՛հիկ պատուհանին կողմը ծռեցաւ:

— Փարոսին շինուածքը հիանալի է, դիտել տուաւ:

Պէտք է խոստովանիլ որ այս հրուանդանը ռազմագիտական կարեւոր կէտ մըն է: Իր առջեւը կը փռուի անհուն հորիզոն մը: Ի՞նչ է կրակին բարձրութիւնը, եթէ կը հաճիք:

— Յիսունընեօթը մէթր:

— Տարողութիւնը. 10 մղոն:

— Ո՛ւշ, 12: տեսանելի է 550-էն մինչեւ 2720:

Օ՛հիկ սկսաւ մտածել, յետոյ, շտապով.

— Անցեալ օր, Լոթայի դղեակին մէջ կ'ընթերի: Կիները, այս շրջանին մէջ, հիանալի են: Այս բանը ձեզ չհետաքրքրեր, հէ՛:

— Բայց ո՛չ... չչնչաց Գորգէղ:

— Մէկը ոգեկոչեց սըր Ֆրէնսիս Տրէյքը քաջա-գործութիւնները, գիտէք...

— Գիտեմ:

— Արդ, կ'երեւի թէ ան, ժամանակին շատ թափառած է այս ծովեզրերուն վրայ՝ սպանիական ոսկիով բռնուաւոր նաւերուն ո՛ւրիշ գալը և ո՛ւր երթալը իմա նալու համար...: Այս պատճառաւ ալ բնաւ զարմա-նալի չէ որ այս վայրերուն համբաւաւոր հովերը հարկ եղածին պէս ծփալ տան նաւու մը կայմին բարձրացած Անգլիական շրջակը...: Բայց, խնդրին գանձ. գիտէ՞ք այս տեղին պատմութիւնը:

— Պատմութիւնը:

— Մտիկ ըրէ՛, բարեկա՛մս: 1599ին, Հոլանտացի ծովահէն մը, Սիմոն Քորտ, Էսքեբանս անունով նաւ մը ձեռք անցուցած, համեղ որսեր գտնելու համար կը թափառէր Մոքա և Սանթա Մարիա կղզիներուն միջև: Փոթորիկէ մը յանկարծակիի գալով, իրիկուն մը նշմարեց որ իր ուղղութեամբ ծովուն վրայէն կ'երկա-րի մեծ կրակ մը, որուն բոցը հետզհետէ աւելի պայ-ծառ կը դառնար՝ որքան իրեն մօտենար: Այս կրակը վառուած էր...

— ... Բնիկներու կողմէ, կ'ենթադրեմ:

— Ճիշդ գտաք: Քաջ ու պատուաւոր մարդիկ, սի-րելի՛ս: Անգա՛մ մը որ ծովահէնին նաւը ջախջախուեցաւ խութերուն վրայ, շէնք-շնորհք կողոպտեցին զայն և սպաննեցին Սիմոն Քորտն ու իր երեսունընեքը ըն-կերները: Ասկէ աւելի լաւ ընդունելութիւն չըլլար օ-տարականներու, այնպէս չէ՛: Տարօրինա՛կ զուգադի-պութիւն. ժամանակին ու ծովուն գործակցութեամբը խորտակուած «Էսքէրանս»ին նո՛յն տեղին վրայ կա-ռուցուած է այս փարոսը: Պատմութիւնը չըսեր թէ Սիմոն Քորտ յոշոտուեցա՞ւ սպաննուելէն վերջ: Տաս-նըվեցերորդ դարուն, այս կողմերը շատ սուղ կը գնա-հատուէր նէէրլանտական միսը, հեղ ու պարարտ, խո-զաճարպով դիեցուած...

— Պա՛հ, ըսաւ Գորգէղ խոսափուկ կերպով, ծո-վահէն մը, սպիտակ ըլլայ թէ գեղին, միշտ կարծր է ծեր թութակի մը նման...

— Օ՛հ, թութա՛կ...: You scored (չահեցար) ըսաւ Օ՛հիկ ունգերուն մէջէն ու գոհունակ: Իրաւ որ մըր-ցանակի արժանի էք: Wait a minute. (վայրկեան մը սպասէ՛):

Ուրի ելաւ, ինքն իր վրաւ չրջան մը ըրայ, կը-րունկներուն վրայ կրկին ինկաւ ու քալեց, ոտքերը լայն բանալով. տասը վայրկեան չէր անցած, երբ

վերադարձաւ՝ օղին մէջ երկու շիշ չարժեղով:

— Ահա՛, ըսաւ:

— Սատանայ, բացագանչեց Քորդէզ: Ուրկէ՞ ալ մտածեցիք: Բայց չե՞մ զրկեր ձեզ:

— Զի՞ս զրկել...:

Օ'կիկ լեզուն չաչեցուց չափազանց ծիծաղաշարժ ձեւով մը, բայց բնա՛ւ չփոխուեցաւ իր վառվռուն աչքերուն վրայ թառած եռանկիւն ծալքը, բնա՛ւ չազդուեցաւ նաեւ ծխամորճը որ բերնին անկիւնին կառչած էր այնպէ՛ս ինչպէս դգալ մը կը կառչի ամանին:

— Սիրելի՛ բարեկամս, եթէ զարմացար այս տեսակ նուէրի մը համար, պատճառն այն է որ, ներկայ ժամանակներուն, անգլիական ապրանքները սկսած են շատ հազուադէպօրէն երեւիլ մեր ծովեզրերուն վրայ:

— Նոյնիսկ՝ անգտանելի պիտի ըլլայ, պատասխանեց Օ'կիկ, չարածճիւղութեան բոց մը աչքերուն խորը:

Թեթեւ խնդուք մը խոյս տուաւ իր չրթունքներէն, յետոյ դարձեալ լրջայաւ: Ակռաները ա՛լ աւելի սեղմեց ծխամորճին փողին վրայ և վայրկեան մը այդպէս մնաց, խոհուն:

— Առէ՛ք տեսնեմ ասիկա, ըսաւ:

Քորդէզ երկու գաւաթ բերաւ:

— Զո՞ւր, ըսաւ ան:

— Ո՛չ, երբե՛ք: Արմատական կարծիք մը պիտի հարցնեմ ձեզի:

Քորդէզ ըմպելին լեցուց ու խմեցին: Օ'կիկ անըզգած մնաց, սովորականէն քիչ մը աւելի կարմիր թերեւս, բայց փարոսին պահապանը կը խեղդուէր կարծես: Այդ ուխտին զուարթացնող հին ուխտքի մըն էր, լեզուին կրակ տալու և երեւակայութիւնը թեւաւորելու կարող:

— Բան մի՛ ըսէք ինծի, ըսաւ Օ'կիկ, ձեր կարծիքը գիտեմ:

— Ի՞նչ է մառփան:

— Ասիկա վերին Սկովտիոյ հողերէն արտադրուած ալքոլն է զոր Նորին Վսեմութիւնը կուտայ հեռաւոր արշաւանքներու մասնակցելու սահմանուած նաւային սպաներո՛ւն միայն:

— Համբա՛կ:

Օ'կիկ յօնքերը պոստեց, ծուխի քուլայ մը արծակեց և շեշտը փոխեց:

— Երէկ նշմարեցի՞ք յաճանաւ մը որ ջրանցքը կ'անցնէր: Կլաւօն է, հրամանատար Լիւսին նաւը:

— 14 Հոկտեմբերին հոս էր, եթէ չեմ սխալիր:

— Ծիչդ է: Հրամանատար Լիւս այսօր քովս եկաւ նոր տեղեկութիւններ առնելու: Հիմա ծովակալ Քրիսթօֆըր Քրատօքի հրամանին տակն է: Իբր ծեր ճէնթըլմէն և ազնուական նաւարկու, սըր Քրիսթօֆըր Քրատօք պարտականութիւն ստանձնած է Ատլանտեանի անցքը փակել գերմանացիներուն առջեւ: Արդ, լուր առինք թէ գերմանական նաւատորմը, վոն Սբիի հըրամանատարութեան տակ, կը թափառի հիւսիսի մէկ անկիւնը: Քորոնէլի մէջ, երկու քարկոններ կան պատրաստ, — Ռամսեսը և Սանքա Իզապէլը, — անոր հանքածուխի մթերքը նորոգելու համար... նշան է թէ մօտ է ան...: Ուրեմն քիչ մը տաղտուկ պիտի պատճառուի այդ վոն Սբիին:

Օ'կիկ առեղծուածային ժպիտ մը ունեցաւ:

— Ա՞յս է ամբողջը, հարցուց Քորդէզ:

— Իմ բարի՛ Տոմինկօս, ծովակալի մը համար բաւական մեծ տաղտուկ մըն է, երբ կը կորսնցնէ իր չորս նաւերէն երեքը...

Լեզուի երեք չաչումներ պերճախօս կերպով արտայայտեցին այսքան ցաւագին պատահականութիւն մը, բայց Օ'կիկ անմիջապէս աւելցուց խնդալով.

— և կամ՝ նոյնիսկ չոռո՛րսը...:

Քորդէզ կիսովին միայն ըմբռնեց այս զուարթ տրամադրութեան իրական շարժառիթը:

— Եւ յետոյ, յաճախ ձեզ տեսնելու պիտի գամ, որովհետեւ շարունակ պէտք է հսկենք մեր շրջակայքին վրայ:

Եւ աւելցուց.

— Գերման լրտեսութիւնը առած է ապշեցուցիչ համեմատութիւն մը...: Կ'ըսեն թէ ան ճարտար կերպով կը ղեկավարուի մանկամարդ կնոջմէ մը...

— Իրա՞ւ:

— ... Որ մեծ քանակութեամբ ուտեստեղէն և ածուխ կեղրոնացուցած է հարաւի կողմնակի ջրանցք, — ներուճ մէջ... Քոնստի թերակղզին, Բէնասի ծոցը... Վճռական վայրկեանը կը մօտենայ...:

Իրլանտացին ձեռքը երկարեց և անգամ մըն ալ պարպեց գաւաթը:

— Զօրաւոր զրգոյիչ մըն է, չէ՞:

Քորդէզ ուրիշ բանի մասին կը խորհէր կարծես:

— Քորդէզ, Քորդէզ, շարունակեց Օ'Կիկ ճոռմաբան ձեւով մը, անհամբեր եմ լսելու այն լուրը որ մեզի պիտի ըսէ թէ Վոն Սթի կը հանգչի 2000 կամ 3000 մէթր խորութեան մը յատակը...: Խաղաղականի անգունդները տակաւին կ'անդիտանան գեղեցկութիւնը զմայելի այն տեսարանին զոր կը պարզէ պատերազմական արդի մեծ նաւ մը որ ջուրերէն կուլ կը տրուի ընկոյզի կճեպի մը նման...:

— Բայց այդ կճեպը, կը կարծեմ թէ անգլիական ալ կրնայ ըլլալ, ո՛րքան դերմանական:

— No! no! (ո՛չ, ո՛չ):

Այսքան վճռական չեղաւ մը զարմացուց Քորդէզը, որովհետեւ հաւասարակշիռ մարդ մը կը սեպէր իր խօսակիցը:

— Եւ ասոր պատճառը կայ, աւելցուց Օ'Կիկ:

— Ի՞նչն է:

— Որովհետեւ անգլիական կճեպները բոլորովին տարբեր կազմ ունին, սիրելի՛ս:

Եւ իր այս անտեղի պատճառաբանութիւնը ընդդէմ ծեց չոր խնդուքով մը: Յետոյ, լրջութիւնը վերագրեց նելէ վերջ, ուղղակի նայեցաւ Քորդէզի աչքերուն և յայտարարեց հանդիսաւոր չեղով մը.

— Ինծի նայեցէ՛ք. Թրաֆալկարէն ասդին, ամբողջ աշխարհիս մէջ կայ անժխտելիօրէն ընդունուած վարկած մը, որուն համաձայն ամէ՛ն նաւամարտ յաջողութիւն մըն է Անգլիոյ, եթէ նո՛յն իսկ... անգլիական ո՛չ մէկ նաւ մասնակցած ըլլայ անոր:

Քորդէզ աչքերը թարթեց, յայտնապէս, Օ'Կիկ աւելի՛ պառաւական դարձած էր քան երբեք:

— Ահա՛ շատ բրիտանական սկզբունք մը, հաստատեց քիչ վերջ:

— Եթէ չեմ սխալիր, կը կարծեմ թէ Միացեալ—Թագաւորութեան նաւերուն անխոցելի ըլլալուն մասին է որ կը խօսիք, այնպէս չէ՞:

— Of course!... (անտարակոյս) և այս բանը աշխարհիս խաղաղութեան ա՛յնքան անհրաժեշտ է որքան թթուածինը մարդկային թոքերուն: Անոր վրայ է որ կը հանգչին Սիթին, Պըքինկէմ Բալասը, «Պլու Պոյ»-ին յաւիտենական թարմութիւնը, «Թայմզ»-ին անկողմնաւարկութիւնը...

Օ'Կիկ, մի առ մի, իր մսաթափ մատներուն վրայ կը համրէր Բրիտանիոյ մեծութեան զանազան խորհրդանիշերը:

— Կը սքանչանամ ձեր անձնալստահութեան, մըմնեց Քորդէզ: Բայց կարելի չէ անտեսել նաեւ անկումի մը կարելիութիւնը:

Օ'Կիկ ոտուով մը ըրաւ խեղացնոր պարողի մը նման, և յետոյ, ամրապէս գամուած իր կրունկներուն

11183-58



վրայ, կոչտ բամպակէ չապիկին տակ իրանը ուռեցնելով հաւու մը կրծոսկրին նման, բացազանչեց.

— Ես կ'անտեսեմ՝ դայն:

Յետոյ, գաղտնիք մը հաղորդելու ձեւով, Քորդէզդի ականջին չչնջեց.

— Այլապէս Օքսֆորտի full-bluesները (մութ-կապոյտ գոյնը) կանաչի կը փոխուին:

Քորդէզ անզգած մնաց, որովհետեւ կա՛մ չհասկըցաւ Իրլանտացիին նպատակը, կա՛մ ալ անոր կատակները չէին համապատասխաներ իր ճաշակին: «Յայտնապէս, gringon» (հարաւային Ամերիկայի մէջ այսպէս կը կոչեն Անգլիացիները. լայն առումով կը նշանակէ օտարական) այսօր աւելի՛ անխելք է, քան երբէ՛ք... մտածեց ան:

Օ'Կիկ կրկին թաղուած էր հին ու գունաթափ բազկաթռի մը մէջ: Ալիքներուն խաղալը կը դիտէր: Մերթ ընդ մերթ, չրթունքներուն կը տանէր իր գաւաթը: Յանկարծ, սարսուաց: Թեթեւ, նուրբ ու գորշագոյն, պատերազմական նաւ մը ծովուն բացերը կը դիմէր:

— Կլասկօն է, ըսաւ. Օքսֆորդի միանալու կ'երթայ, տեւտոնական յաճանաւ մը որուն անթել հեռագիրը իր ներկայութեան փաստերը տուած է Վալըս ընդոյի ծովային իշխանութեանց: Յետոյ կարգը պիտի գայ Վոն Սքիթ...: Աւելի գոռար պիտի ըլլայ, բայց ո՛չ անկարելի...: Farewell, Լի՛ւս, my dear old Luce... (Յտեսութի՛ւն, Լի՛ւս, իմ սիրելի՛ Լիւսս):

Իր փպիտը գամուած մնաց, և, աչքերը առանց դատելու իր սիրտը կծկող կճեպէն որ կը հեռանար.

— England expects that every man will do his duty. (Անգլիա կը սպասէ որ ամէն մարդ իր պարտականութիւնը կատարէ: («Նէլսընի խօսքերն են ասոնք, արտասանուած Թրաֆալկարի ճակատամարտին սկսելէն քիչ առաջ»), Բացազանչեց ան:

Մինչեւ Կլասկոյի անհետացումը Սանթա Մարիա կղզիին ետեւ, պատուհանին առջեւ արձանացած մնաց, խոհուն:

— Վերջին գաւաթ մը ևս, ըսաւ, և ահա՛ կ'երթամ:

Քորդէզ անգամ մըն ալ լեցուցած ըլլալով գաւաթները, ան ըսաւ ծայրայեղ պատուախնդրութեան մը չեչտով.

— Թոյլ տուէք, սիրելի Քորդէզ, որ գաւաթս պարպեմ կենացը այն արի նաւազներուն որոնք ամենէն ծաւալուն առեւտուրի ճանապարհները բանալու կ'երթան՝ ծաւալուն այս աշխարհիս մէջ:

Լռութեամբ պարպեցին գաւաթները: Օ'Կիկ մէկ շունչով խմեց դայն: Ալքոլին ազդեցութեան տակ, արեան ցայտ մը գունաւորեց իր այտերը և մետաղային հանդարտութիւն մը համակեց դէմքը: Ո՛չ մէկ խնդուք, ո՛չ մէկ արտառոցութիւն:

— Յտեսութի՛ւն, Քորդէ՛զ...

— Յտեսութի՛ւն, Օ'Կի՛կ:

— Շուտով դարձեալ պիտի գամ: Օրերը աւելի երկար պիտի ըլլան այն ատեն, երկար-բարակ կը շաղակրատենք...: Եւ, լաւ միտքս ինկաւ, պիտի համարձակիմ,— քանի որ ամեն բան կրնաք տեսնել այսօր քան լաւ դիրք ունեցող աշտարակի մը կատարէն,— ձեզմէ խնդրել որ շատ լաւ բանաք ձեր աչքերը... և ռակայմեր... պատերազմական նաւեր...: Այս ձեւով նպաստած պիտի ըլլաք որ Նորին Վսեմութեան հիւանալի ուխտին առանց արգելքի հասնի մինչև անդըր-ծովեան սպառողները:

Իր աղերսին ընկերացուց մեքենական կոտորուք մը: Քորդէզ ծոծրակը քերեց և մթմթեց.

— Հը՛մ... իմ ինչո՞ւս պէտք այդ բաները... իմ տալիք տեղեկութիւններս կրնան անձիդ ըլլալ...:

— Երբե՛ք.

— Ձեզի համակարծիք չեմ... ու նաև՝ մասնակից չեմ ձեր եռանդին...: Ներողամիտ եղէք, կ'աղաչեմ:

— Այս սոսկալի պատերազմը անտարբե՞ր կը ձգէ ձեզ:

— Թո՛ղ արեւը, լոյսը և այս փարոսը՝ գիշեր առանց, լուսաւորեն եմ խաղաղ ու մենաւոր խոնարհ անկիւնը, ահա՛ իմ սրտիս ամբողջ մաղթանքը: Ահա՛ միակ բանը որ աշխարհիս մէջ կշիռ մը ունի իմ աչքիս...:

Օ՛կիկ թեւերը երկինք բարձրացուց: Բայց զգուշացաւ ո՛րքէ զիտողութիւն ընելէ: Ան կը պատկանէր մարդոց այն դասակարգին որոնք կը յարգեն ուրիշներուն ճշմարտութիւնները և կ'ենթարկուին փորձառութեան խիստ հակակշռին: Փիլիսոփայաբար գլուխը չարժեց և դուրս ելաւ ուսերը թոթուելով:

Գորղէզ շտապեց դռնակը բանալու իր առջև, առանց բառ մը արտասանելու. խորքին մէջ թերեւ քիչ մը վիրաւորուած, իրլանտացին սահեցաւ կամրջակին երկաթներուն միջեւ, և առոյգ շարժումով մը, ինկաւ ժայռի մը մէկ կտորցած կողմին վրայ: Երեք ոստումով հասաւ իր մակոյկին, որուն անունը Շեմօք էր:

— Յտեսութի՛ւն, ըսաւ ձեռքերովը ձայնափող մը ձեւացնելով: Ինքնիրենս կը հարցնեմ թէ, եթէ հարկ ըլլար փնտռուէ՞նք կատարել, ոսկորներ չպիտի՞ գտնուէին այս խորունկ ջուրերուն տակ: Ա՛յս միայն կրնայ մնացած ըլլալ Հոլանտացի համբաւաւոր ծովահէնէն:

Աչքերը վայրկեան մը պտտուց ուղիքներուն վրայ, յետոյ իր պզտիկ մակոյկը դուրս հանեց խորչէն ուր կապած էր: Առաքաստները շուտով պրկուեցան: Մեծ առաքաստը թեւը բաղխեց թռչունի մը նման, երկար սարսուռ մը ցնցեց Շեմօքը, որ հեռացաւ ու տակաւ սկսաւ անհետանալ:

Այս այցելութիւնները, բարեբախտաբար հաղուած չէպէ, տեսակ մը անհանգստութիւն կը պատճառէին Գորղէզի: Կողմացման եօթը տարիները զինքը դարձուցած էին անտարբեր ու մենամուլ: Այս չաղակրատութիւնները, զոր չէր ջանար ըմբռնել, կը զայրացնէին զինքը, այցելուին հեռանալէն վերջ, մեծ ճիգեր ի գործ կը դնէր իր պարտականութեան վերսկսելու և սովորութիւնները իրենց բնականոն վիճակին մէջ մտցնելու համար:

Որովհետեւ օրը կը յառաջանար, գնաց իր կարթերուն տեսած գործին գնահատումը ընելու: Շատ ճշգրտօրէն ան, որովհետեւ Շեմօքի ներկայութիւնը սարսափեցուցած էր ձուկերը, որոնք նուազագոյն հարիւր բաւոր մէթրներ անդին փախած էին:

Վերադարձին, նշմարեց սև նաւ մը որ Բիւքոքոյի հրուանդանին շրջանը կ'ընէր: Տեսաւ որ ան ներս կը մտնէ խորչէն, կը փակի ծովեզրին:

— Դարձեա՛լ քառիօ մը, մըթմըթաց ակաւներուն տակէն:

Թշնամութեանց սկսելէն ի վեր որքա՛ն քառիօներու անցնիլը տեսած էր: Ծածկամիտ, կեղտոտ, անառնուն, այլացեղ զրօշներ պարզելով յաջորդաբար, իրենց պէտքերուն համեմատ, քսան պետութեանց տարբեր նաւեր շարունակ կ'անցնէին իր առջևէն՝ կիսովին պարապ և կասկածամիտ ձեւերով աչքէ կ'անցընէին նաւահանգիստներուն ծայրերը...: Օր մը, կ'երթային ուրիշ տեղ մը թափելու իրենց արտառոց պաշարը որ կը բաղկանար ուտեստեղէններէ և տեղեկութիւններէ, ածուխէ և Եւրոպայէն եկած հրամաններէ...:

Յետոյ նստաւ սեղանին առջև, ձեռք առաւ իր յուշատետրը: Գրիչը երկար ատեն դարձուց խորտուրտ մատներուն միջեւ, վերջը որոշեց գրել:

Կլասիօ յաճանաւը, հրամանատարութեամբ Գոմմո-
սըր Լիւսի — ենթակայ՝ ծովակալ Սըր Բրիսթոնըր Բը-
րասոֆի նաւատորմին — Գորոնիէ վերադարձին, բաց
ծովը կ'ելլէ եւ կը միանայ նաւու մը — Օթոնթո — որ
խաւսխաւս է Սանթա Մարիայի առջեւ: Ճարտարագէտ
Օ'Կիկ, որ այս առտու այս կողմերը եկաւ, կը կարծէ որ
նաւամարտ մը հաւանական է այս ուժին եւ ծովակալ
Վոն Սքիի նաւատորմին միջեւ:

Գրիչը մաքրելէ և դնելէ վերջ արոյրէ տուփին
մէջ, վայրկեան մը անշարժ ու խոհուն մնաց: Իր
միտքը հակառակ կամքին, կը վերյիշէր օրեր որոնք
շատ հեռու էին հիմա: Մարդկային ամեն էակ, փա-
րոսը մանկելով, կը խանդարէր խաղաղ այն միջնորդ-
աւ ուր ինք կը մեկուսանար: Ամեն մէկ այց անտրա-
մադիր վիճակի նոր տարրեր կը բերէր իրեն: Անոնց-
մէ ազատելու համար, կը սպասէր մայրամուտին, երբ
ծովային սիւքը իր աղոտ ջուրի փոշին կը դնէ իւրա-
քանչիւր ճմլուածքի վրայ:

Յանկարծ, Գորդէզ ականջը տնկեց: Մէկը կը պո-
ռար դուրսէն:

— Գրո՛ղ, մըթմըթաց դժգոհանքով:

Փարոսը երբե՛ք չէր ստացած այս տեսակ կրկնակ
այցելութիւն մը: Արտաքին աշխարհի հետ այս չափա-
զանց սերտ յարաբերութիւնը կը սարսափեցնէր իր
պահապանը:

— Տոմինկօ՛, բա՛ց, պոռաց զօրաւոր ձայն մը:

Գորդէզ դռնակը բացաւ քրթմնջելով:

— Բարե՛ւ, հին բարեկա՛մա:

Կարճահասակ մարդ մը անցաւ դրան սեմը:

— Կարելի՞ բան է: Իրա՛ւ դուն ես, Բիէ՛ո, մըր-
մընջեց Գորդէզ ապշահար:

— Համբուրէ՛ զիս, ըսաւ այցելուն: Եօթը տարի
եղաւ իրար չտեսնելինս:

Սպանիական ձեւով ողջագուրեցին իրար, կոնակի
աբուած բարեկամական հարուածներով: Յետոյ, ձեռք
ձեռքի, իրարու երես նայեցան երկարօրէն ու անձայն:
Ի՞նչ բան աւելի յուզիչ քան համար իրերադննդաւոր այս
երկու մարդոց, որոնք երկար ատենէ ի վեր բաժնուած
էին իրարմէ, որոնք մտատանջ կերպով իրարու կը
հարցնէին թէ, իրենց սրտերուն մէջ դեռ կը վերապ-
րէ՞ր երիտասարդութեան ժամանակի սրտակցութիւնը...

— Եօթը տարի, արդարեւ... մընջեց Գորդէզ:
Բաւական երկար շրջան մըն է, այնպէս չէ՞, Բիէ՛ո:

Ըսելիք ասիկա միայն կը գտնէր, իր ակնարկը ա-
զահաբար կը չափէր Բիէո Պէլթրան, իր մանկութեան
ընկերը, իբր թէ ուզէր անոր մէջ գտնել անտեսանելի
գանձ մը որուն սեփականատէրը ըլլալ փափաքէր:

Պէլթրա պահած էր իր ձկունութիւնն ու որոշ
վայելչութիւն մը: Իր դեղեցիկ դէմքը թուխ էր, վերէն
վար ածիլուած, լեցուն այտերով որոնք կ'ոստոստէին
ամենաթեթեւ ժպիտին իսկ, պզտիկ փոսիկներ կը ձե-
ւացնէին շարունակ: Պրպտող ու պճլտուն աչքեր, կա-
նոնաւոր ու հոտառու քիթ, հաստ ու հեշտամուլ շըր-
թունքներ, վերջապէս՝ խելացութեան ու հեշտանքի
ներդաշնակ ամբողջութիւն մը: Զինքը Գորդէզի կող-
քին տեսնելուն, մարդ տասը տարու աւելի պա-
կաս կը կարծէր իր բարեկամէն: Բայց Գորդէզ չնչմա-
րեց այդ բանը: Մարդ ինքզինքը երբե՛ք չբաղդատեր
իր սիրածին հետ:

Բիէո Պէլթրա յիսունի կը մօտենար, բայց յայտ-
նի չէր ընել, ինչպէս աշխարհիկ ամեն մարդ: Նաւա-
յին սպայ ըլլալուն, կ'ըսուէր թէ իր ասպարէզը ամ-
բողջապէս բոլորած էր սրահներու և զարդախուցերու
մէջ՝ իբր նաւային կցորդ կարգ մը պատուիրակութեանց,

զոր իր հայրենիքը զրկած էր օտար երկիրներ: Կ'ըսուէր թէ չփացած աղան է նախարարներու, ու նաեւ, երբեմն, անոնց կիներո՛ւն: Այս պատճառաւ ալ իրեն երախտապարտ ըրած էր քամբախտ կարգ մը հին բարեկամներ: Անոնց կարգին, Քորդէզն ալ:

— Իսկ ե՞ս, որ քեզ Միացեալ Նահանգները կը կարծէի, բացազանչեց փարոսին պահապանը:

— Բայց հոնկէ՛ կուգամ հիմա:

Պէլթրայի ձայնը ջինջ էր ու շարժուծեւ համարձակ:

— Ուղղակի՞:

— Գրեթէ: Տասնըհինգ օր կեցանք Սանթիանկօ: Բարե-աստծու բարեւ մը մօրեղբայրներուս հետ, Է՛հօ՛բ:

— Բայց ուրկէ՞ կուգաս հիմա:

— Քորդէզէն: Ճիշդ քսանըչորս ժամէն. քեզ հետս տանելու ժամանակը:

Եթէ փարոսը իր վրայ կործանէր, Քորդէզ աւելի զարմացած չպիտի ըլլար:

— Ձի՞ս տանելու, թոթովեց:

— Այո՛: Եկած եմ քեզի առաջարկելու բացառիկ առիթ մը որ վերստանաս բնականոն կեանքդ:

Քորդէզ երեսը կախեց: Կը զգայուէր որ դադափարի մը կառչած էր ամրապէս: Ձեռքովը տարտամ շարժում մը ըրաւ: Պէլթրա աւելցուց.

— Պարտականութիւն ստանձնած եմ չէզոքութիւնը պահպանել հարաւային ծովերուն մէջ, համաշխարհային արդի բարդութեանց պատճառաւ... Ամէն բան նպաստաւոր է ինծի: Տեւոդութի՛ւնը: Այդ կախում ունի դէպքերէն և եղանակէն...

—

— Լիճն թորփիլահալածը կը սպասէ Քուէրթօ Մօնթի մէջ: Ճամբայ պիտի իյնանք: Մայրադոյն սահման՝ Պիկրի ջրանցքը:

Փորդէզ անզգած կը մնար: Իր բարեկամը տեսնելու հաճոյքը կատարելապէս անհետացած էր:

— Է՛, լա՛ւ: Հիմա ամեն բան գիտես: Ձե՞ս ուզեր:

— Ի՞նչ բան, հարցուց Քորդէզ, մտածումներուն մէջ թաղուած:

— Բայց ջրանցքներուն մէջ թափառի՛լը:

— Ո՛չ, Բիէ՛ն: Շնորհակա՛լ եմ: Կը նախընտրեմ հոս մնալ, Լավաբիէի հրուանդանին վրայ:

— Հասկնա՛նք, հասկնա՛նք. յիմար բաներ մի՛ ըսեր:

— Այս տեղին այնքան վարժուած եմ որ...

— Փարոսի պահապա՛ն... ասկէ ուրիշ յաւակնուութիւն չունի՞ս ուրեմն:

Քորդէզ զլուխը կախեց:

— Ճիշդ է որ քեզ հոս դրին, շարունակեց Պէլթրա, բայց ո՛չ թէ փտեցնելու համար: Այս որոշման միակ նպատակն էր ժամանակ տալ քեզի որ մոռնաս այն ըժբախտութիւնը որ...

Քորդէզ իր խօսքը կտրեց շարժումով մը, իբր թէ Պէլթրա վէրքի մը վրայ դրած ըլլար մատը:

— Բիէ՛ն, կ'աղաչե՛մ:

— ... Բայց թո՛յլ տալ որ պաշտօնդ աւելի՛ ստորնացնես... ո՛չ... ո՛չ...: Քու պայմաններդ և զարգացումդ ունեցեղ մարդ մը...

— Ձախողա՛ծ...

— Ո՛չ: Մարմնակա՛ն ձախողանքները միայն վերջնական են:

— Կը բաւէ՛, կը բաւէ՛, Բիէ՛ն: Պէտք չէ խօսիլ դոյութիւն ունենալէ զադրած մարդու մը մասին. մանաւանդ ի՛ր առջեւ:

Պէլթրա ուսերը թոթուեց: Չէր ըմբռներ որ իր բարեկամը այսքան դաժան դարձած ըլլայ: Այնքա՛ն անիմաստ էին իր խօսքերը:

Ոտքի ելաւ, սենեակին մէջ երթեւեկեց մտածելու միջոց ունենալու համար, յետոյ վերադարձաւ յամառին քով: Գողցր ձայնով մը, իբր թէ մանուկի մը կամ դեղը առնել մերժող հիւանդի մը խօսէր, անգամ մըն ալ պնդեց.

— Սիրելի՛ բարեկամս, ես քու բարիքդ միայն կ'ուզեմ: Ի՞նչ չափ ունիմ հոս քեզ չարչարելու գալուստ մէջ: Բնականոն կեանք մը վերստին կերտէ քեզի համար: Կեանքը անտարակոյս լաւ օրեր վերապահած է քեզի... Այո՛... այո՛... լա՛ւ օրեր...: Ինչո՞ւ չէ:

— Որովհետեւ այլեւս պէտք չունիմ այդ լաւ օրերուն:

— Դարձեա՞լ:

— Մի՛ նեղանար: Արդէն գիտէի որ պիտի բարկանաս:

— Ուրե՞մն:

Գորդէզ անմիջապէս չպատասխանեց, կը դասաւորէր իր մտածումները, բառեր կը փնտռէր, հաւանաբար մտքին մէջ ծագած էր այնպիսի՝ նիւթ մը ուրուն առջեւ չփոթութիւն մը կը զգար: Չախաւեր կերպով մը, բայց կրցածին պէս, սկսաւ.

— ... Ա՛հ, բարեկա՛մս, ի՞նչպէս կարելի է բնականոն կեանքին վերադառնալ երբ մարդ ամիսներ ու տարիներ է անցուցած անստոյգ ու յապաղած լուծման մը յուսալքման և սպասման թանձրորմ բանտին մէջ: Մինչեւ վիզս անագէ մորթի մը թաղուած, հարկ եղաւ որ կրեմ հետաքրքրութիւններ՝ որոնք ստորնացնող են, գթութիւններ՝ որոնք նախատական են, ու մա՛նաւանդ սա հոգածու արհամարհանքը, տեսած եմ առողջ ապահական լար զոր ամէն մարդ կը փռէ իր չորս դին: Արդ՝ Բիէ՛ռ, զարհուրելի տագնապին մէջ, այս փարոսը իմ ապաստանարանս եղաւ: Այն դատաւարու շփոթ վերջ, որմէ յետոյ պէտք չէր վերապրէի, իմ

հոգիս պէտք ունէր տեղ մը թափելու իր տառապանքը. նոյնպէս պէտք ունէր թեթեցնել նաեւ իմ յիշողութիւնս: Բայց ծովուն հովը միայն կրնայ այս գործը տեսնել: Հիմա, կատարուած իրողութիւն մըն է այս: Փարոսը ամրակառոյց է: Կը դիմանայ բնուած թեան տարրերուն կատաղութեան: Մարդ ամեն բանի դէմ պաշտպանուած է անոր մէջ:

Պէլթրայի թերահաւատ շարժուձեւին վրայ, Գորդէզ չոր շեշտով մը հաստատեց.

— Այո՛, ամե՛ն բանի դէմ:

Դադարէ մը վերջ, աւելցուց, իբր թէ ինք իրեն խօսէր.

— Երջանիկ եմ հաւանաբար:

— Ուրեմն, բնաւ քաղաք չե՞ս երթար: Արօքօ՞ ալ Գորոնէ՞լ, Լօթա՞:

— Երբե՛ք:

— Քիչ առ քիչ կը սկսիմ հասկնալ քեզ:

— Ո՛չ ոք կը նեղէ զիս, ո՛չ ոք կը նեղեմ ես:

Իր աչքը կայծ մը արձակեց, և սփոփման հառաչանքով մը, աւելցուց.

— Ատեղութիւն ալ չունիմ այլեւս, և փա՛ռք Աստուծոյ, ո՛չ ալ սէր:

Պէլթրա իրեն կը նայէր սարսափած:

— Կարծես հպարտ ես փարոսը լուսաւորողի այս պաշտօնէդ: Տեսածդ մեծ գործ մը չէ սակայն, փարո՛սը միայն օգտակար է:

— Այո՛, և սսիկա՛՝ բազմաթիւ պատճառներով: Ան, թագաւորներու նման, ողորմութիւն կուտայ բազմաթիւ մարդոց: Եւ՝ անտարբե՛ր կերպով: Ան կը վառի ու կը լուսաւորէ, առանց ուրիշ բանի մտահոգութիւնը ունենալու: Ահա՛՝ անխառն պարտականութիւնը, առանց կանխակալ կարծիքներու:

կանգ առաւ, իբր թէ մտածումը աւելի լաւ կեդրոնացնելու համար:

— Պարտականութիւնը, Բիէ'ն, կը կայանայ մեր ձախտագրին գործունէութեան մէջ:

— Իմ սիրելի՛ Տոմինկօս, պէտք է մեղքնա՞լ թէ հիանալ վրայ:

— Ո՛չ մին և ո՛չ ալ միւսը:

— Ճգնաւոր մը: Չարագուշակ կը գտնեմ խցիկդ...

— Բայց ո՛չ դիս:

— Եւ այս մենութիւնը... ու այս աշտարակը, ուղղահայեաց այս դագա՛ղը...:

— Այո՛, ի՛մ դագաղս:

— Բայց, Աստուա՛ծ վկայ որ ա՛լ չեմ ճանչնար քեզ, որոտաց Բիէ'ն:

— Որքա՛ն ուրախ եմ այդպէս խօսիլդ լսելով: Ուրեմն, եօթնամեայ պայքարէ վերջ, յաջողած եմ ձերբազատուիլ ինքզինքէ՛ս:

— Բայց ուրկէ՞ նման անջատում մը:

— Այս դաշտանկարէ՛ն: Իմ ընկե՛րս է ան, իմ բարեկա՛մս: Ես կը հսկեմ իր երջանկութեան վրայ:

— Դաշտանկար մը ի՞նչպէս կրնայ երջանիկ ըլլալ:

— Համաշխարհային ներդաշնակութեան նպաստե՛լով:

Պէլթրա բարձրաձայն խնդաց:

— ... Եւ իմ փարոսս, հաւատա՛ որ իր պզտիկ դերը կը խաղայ անոր մէջ, ուժգնութեամբ հաստատեց Քորդէզ: Գիշերուան մէջ, երբ մռնչող անհունութիւնը կարծես հաւատացնել կուտայ որ աշխարհը քառսի մը վերածուած է, ան համբերատար այն տէրն է որ կը սպասէ արեւածագին:

— Օ՛հ, իրաւ որ բանաստեղծ ես եղեր: Քու մէջդ վերստին կը գտնեմ այն պատանին զոր եղար ժամա՛նակին, կայտառ, քիչ մը իտէալապաշտ, մի՛շտ խաբ-

կանքի ենթակայ...: Մեծապէս կը գնահատեմ այդ արեւածագը, բայց այդ բանը ի՞նչ օգուտ ունի քեզի: Ի՞նչ է քու նիւթական շահդ անոր մէջ...:

Ու իր չրջահայեաց ակնարկը կը պտտէր խեղճուկրակ բնակարանին չորսդին, ծուռումուռ մէկ աթոռէն անցնելով միւսին...

Քորդէզ չպատասխանեց:

— Սիրելի՛ Տոմինկօս, շարունակեց Պէլթրա, կը կրկնեմ թէ յիմարութիւն մը պիտի ըլլար հոս մնալը. ուրիշ աւելի հանգստաւէտ պաշտօնատեղի մը կը սպա՛սէ քեզի:

— Հոգիս ազատ չէ այլեւս:

— Խե՛ղճ բարեկամս:

— Ամեն բան վտարած եմ իմ հոգիէս:

— Վանակա՞ն մը, արդեօք:

— Այո՛, հաւանաբար կրօնական բան մը կայ բոցին մէջ այն աշտարակին, որ գիշեր ատեն...

Պէլթրա առեղծոածային ժպիտ մը ունեցաւ: Գիտե՛ նալով Քորդէզի խճճող նկարագիրը, իր մեղադրանքներն ու դառնութիւնը ծածկելու կը ջանար ջերմ ընկերասիրութեան մը դիմակին տակ:

— Կը վախնամ որ ցնորքի մը զոհը եղած ըլլաս: Քու արարքներուդ և խօսքերուդ մէջ — դեռ հիմա ըզգացի — կայ բացարձակ և վճռական բան մը. և ա՛յս բանն է որ մէջդ մեռցուցած է ընկերասիրութեան պէտքը:

— Փա՛ռք Աստուծոյ:

— Մա՛նաւանդ այս հարաւային ծովերը, — քանի՛ քանի՛ անգամներ լսած եմ բարեկամներու բերնէն — ունին խիստ ու զառն բան մը որ կը խախտէ նո՛յնիսկ ամենէն հաստատուն ջիղերը...: Տեսնե՛նք, քիչ մը տրամաբանէ՛, Տոմինկօ՛...: Մենութիւնը, ինչպէս կ'ըսես, յարմար է անբնական և հեռեւաբար՝ անցուղակի երեւոյթներու միայն: Կարելի՛ չէ հակասել բը-

նութիւնը: Մարդը, ուղէ կամ ո՛չ, ընկերային կենդանի մըն է: Իր մէջ կայ անգիտակից տրամաբանութիւն մը որ ի վերջոյ կը պարտադրէ իր օրէնքը: Այսպէս, դո՛ւն, օրինակի համար...

— Դարձեա՞լ ես:

— Դուն հակասութիւններ կը պարտադրես քու անձիդ: Այո՛. ինչո՞ւ կը ժխտես...: Կա՛յ պահանջ մը որ աւելի անհրաժեշտ է քան ուտելն ու խմելը, որովհետեւ ան կապուած է միաժամանակ ե՛ւ՛ մարմնոյն ե՛ւ՛ բարոյականին. այս ա՛յն պէտքն է զոր մարդ կը զգայ իր անձը իրմէ տկարի մը վստահելուն մէջ:

— Միտքդ չատ լաւ չեմ հասկնար:

— Կի՛ն մը...: Եթէ ո՛չ իր հպումը, գոնէ՛ իր ներկայութիւնը:

Գէրդէզ ցաւագին ժպիտ մը ունեցաւ:

— Կի՛նը: Երբ պատահի որ այդ մասին մտածեմ, չափազանց կ'ուրախանամ իր բացակայութեան համար:

Պէլթրա դարձեալ պարտուած չզգաց ինքզինքը: Դեռ երկար ատեն խօսեցաւ իրեն համար անբաղդատելի եղող այն հաճոյքին մասին, զոր մարդ կը զգայ փոխադարձ առնել—տալուն մէջ. գրեթէ քնարերգակի մը պէս վերակոչեց այդ քաղցր փոխանակութիւնները: Քորդէզ, այս խօսքերը կ'ընդունէր ծամածռութեամբ մը, չարժեքներով կամ լռութեամբ: Խօսակցութիւնը կ'առնէր գրգռուած եւ իրերաբախ հանգամանք մը: Ձախաւեր բա՛ռ մը միայն կը բաւէր ամեն հրճուանք դառնացնելու եւ զսպելու ամե՛ն թռիչք: Այս երկու մարդիկը, որ այնքան երկար ատեն զիրար սիրած էին բացակայութեան ժխտական զգայականութեան մէջ, իրարու հետ չփման մէջ մտնելէ յետոյ կը սկսէին երկու հակառակորդներ, երկու անծանօթներ դառնալ: Ի՞նչ դաւաճան բան է սա ժամանակ ըսուածը...

Գէրդէզ նոր ճիգ մը եւ ի գործ դրաւ խօսակցու-

ցութիւնը դարձնելու համար այնպիսի՛ նիւթի մը շուրջ, ուր իրենց կարծիքները համապատասխան ըլլալին իրարու: Ըսելիք ոչի՛նչ գտաւ որ կապ մը չուներ, — նո՛յն իսկ անուղղակի — վտանգաւոր հարցին հետ: Խոչնդոտը իրեն կը քաշէր զինքը, հակառակ իր կամքին:

Մեքենաբար, ձեռքը առաւ ուխտի շիշը:

— Կրնամ ուխտի հրամցնել:

— Ձէ չեմ ըսեր:

— Այս ալքովը այնպիսի՛ համ մը ունի որ լաւապէս կը յարմարի քու խօսքերուդ: Հոգեկան դեղի մը տեղ կը դնեմ զայն, ըսաւ քորդէզ, գաւաթները լեցնելով:

Պէլթրա առաւ իրենը, աչքերուն բարձրացուց եւ վայրկեան մը ծովը դիտեց ոսկեգոյն ապակիին ընդմէջէն: Յետոյ, ակնարկը դարձեալ ուղղեց Քորդէզի վրայ իբր թէ անագէ ճակատի մը ետեւ բնտարկուած անոր խռովատանչ հոգիին համադրել ուղէր այդ զօրաւոր ըմպելիին, որ կը փալփլէր դիւրաբեկ գաւաթի մը մէջ: Երկար ատեն գլուխը շարժեց, յետոյ բարձր ձայնով մը բացադանչեց.

— Է՛հ, լա՛ւ. կենա՛ցդ, հերո՛ս:

Քորդէզ յօնքերը պոստեց: Իր գէմքը յանկարծ մոռցած էր իբր թէ օրուան լոյսը մարած ըլլար մէկէն: Հերո՞ս մը: Պէլթրա բառին արժէքը ջախջախած էր իր հեգնանքով: Մարդ ո՛չ մէկ ատեն մէկ անգամէն կը հասնի հերոսութեան. հերոսութիւնը երկա՛ր ճանապարհ մըն է...

Պէլթրա արդէն պարպած էր իր գաւաթը: Քորդէզ իրենը խմեց տեսակ մը ակամայ արտայայտութեամբ:

Ա՛լ չխօսեցան: Պէլթրա կը նայէր իր բարեկամին որ թաղուած էր քնաթաթախ քինոտութեան մը մէջ: Սկսաւ իր մտքին մէջ կենդանացնել, իր սիկարէթին

մուխին հետեւելով, կար չնիչ պատանի մը, որ աղօջիկներուն կուռքը եղած էր: Իրենց մանկութեան գեղեցիկ շրջանը...:

Չկրցաւ բարձրաձայն խորհրդածութիւն մը չընել:

— Սյա տեսակ կեանքի մը համակերպի՛լ:

Քորդէզ մըմնջեց ճիգով մը:

— Նեղացա՛ր:

Բայց միւսը կը հետեւէր իր մտածումին գնացքին:

— Սյապէս ուրեմն, այս օր, Քորոնէլի մէջ, անհաւատալի՛ ու անլո՛ւր պատահականութիւն...:

Նշմարեց այն խիստ ակնարկը զոր Քորդէզ իր վը՝ վրայ սեւեռած էր և խռովեցաւ:

— Ո՛չ, հառաչեց, ի՞նչ օգուտ քեզ աւելի երկար տաղտկացնելով:

— Չեմ արդիւր որ յայտնութիւններ ընես ինծի: Խօսէ՛, եթէ այդ կը սփոփէ քեզ: Կնո՞ջ մը հանդիպեցար արդեօք:

Պէլթրա գլուխով հաստատական նշան ըրաւ:

— Գեղեցի՞կ, հարցուց Քորդէզ:

— Շա՛տ...:

— Ի՞նչէն գիտես:

— Տէ՛ր Աստուած: Աստուածային աչքեր...: Կատարեալ ձեռքեր...: Եւ... ջղաձգական խնդուք մը ամբողջացուց նախադասութիւնը:

— Լա՛ւ... լա՛ւ... մըթմըթաց Պէլթրա, իր գաւաթին մէջ ուրիշքի վերջին կաթիլ մը ևս փնտռելով: Յետոյ, չեչառ փոխելով:

— Ուրեմն, բարեկամս, վաղն իսկ միջոցներ ձեռք առնելու ես...:

— Մի՛ պնդեր, խնդրե՛մ:

— Լաւ գիտես որ ոչի՛նչ կրնաս մերժել ինծի:

Դառն այն չեչառ որ ընկերացաւ այս բառերուն վերաւորեց Քորդէզի հոգին, բայց, յայտնի չըրաւ:

— Անկարելին կը խնդրես ինձմէ:

Քիչ մնաց որ Պէլթրա զայրանար: Վարժուած էր Քորդէզի վրայ նայելու իբր իր խնամակալութեան յանձնուած մէկու մը, ա՛յն ատենէն ասդին, երբ դըժբախտութիւնը զինքը կղզիացուցած էր ընկերայնապէս: Անոր կողմը քալեց:

— Ուզես կամ ո՛չ, տասնըհինգ օրէն, հօ՛ր, ճայբա՛յ...

— Սպառնալիքնե՛ր ուրեմն, Բիէ՛ր:

— Ո՛չ, բարեկամական ազդարարութիւն մը: Ժամանակ է այլեւս որ դարման մը տրուի չեմ գիտեր ի՛նչ տեսակ թունաւորման մը... Մենք քու բախտդ պիտի կերտենք հակառա՛կ քու կամքիդ: Օր մը երախտապարտ պիտի ըլլաս:

— Ի՞նչ իրաւունքով սակայն:

— Այ՛ն իրաւունքով զոր ստացանք քեզ ազատելով...:

Քորդէզ խուլ մուտուք մը արձակեց:

— ... արդարութեան ձեռքէն... հապա բժիշկնե՛րը որ անպատասխանատու յայտարարեցին քեզ: Կ'ենթադրեմ որ չես անգիտանար այն մասնակցութիւնը զոր ունեցանք այդ խնդրին մէջ... վերադարձին, մեզի ըրիր ուխտ մը զոր չես կրնար մոռցած ըլլալ:

Քորդէզ ապշահար մնաց վայրկեան մը: Յետոյ, ամենամեծ պաղարնութեամբ:

— Ծիչդ է որ երախտապարտ եմ ձեզի, մըմնջեց: Բայց երախտագիտութիւնը պէտք չէ՛ հրեսի զարնուած ապտակ մը ըլլայ: Դուք կը յամառիք օգնել ինծի, առանց խորհելու թէ ձեր պաշտպանութեամբ զիս խեղդելու վտանգին ընդառաջ կ'երթաք: Ես այլեւս այն տկար ու լքուած արարածը չեմ որուն կը մեղքնայիք այնքան հրճուանքով: Հիմա նոր և անծանօթ ուժ մը ունիմ ես...: Ձեր առաջարկած հանգստաւետ երջան:

կութիւնը ոչ մէկ առաւելութիւն ունի...: Ինծի՛ թո՛ղէք իմ մենութեանս գանձը: Ձեր գթասրտութիւնը չափազանցեալ է. կրնամ ըմբոստանալ անոր դէմ...: Խնայեցէ՛ք ինծի երեւութական այդ անպատուութիւնը...:

Արագ կը խօսէր, նախադասութիւնները մին միւսին ետեւէն նետելով, ո՛չ թէ իբր փաստեր, այլ իբր պաղատանքներ: Պէլթրա զինքը կը լսէր անհամբեր: Հոն՝ ուր դժբախտութիւնը անցած է, անանցանելի անդունդներ կը կայանան շատ յաճախ: Մարդ ջանք կ'ընէ մէկ եզերքէն խօսիլ միւս եզերքը, բայց իրար լաւ չեն հասկնար, և երբեմն, նոյնիսկ՝ բնա՛ւ...:

— Մինչ դեռ երկար ատեն կիրքեր պիտի խռովեն ձեզ, ես պիտի միանամ խստամբեր գործունէութեան մը մէջ, որ կա՛րգն է:

— Գեղ անկարգութեան մղած կ'ըլլանք, գոռաց Պէլթրա, երբ կ'առաջարկենք որ բնականոն և օգտակար մարդ մը ըլլաս:

— Այդ մարդը չե՛մ այստեղ:

— Այդ մարդը պէտք է ըլլալ ամէ՛ն տեղ: Հրամայական պահա՛նջը մըն է այս:

— Կը մերժե՛մ:

Գորդէզ քայլ մը առաւ գէպի առաջ, աչքերը արձանացած իր յօնքերուն կամարին տակ, խո՛ւլ լապտերի մը նման: Բայց ինքզինքը զսպեց:

— Վերջացնե՛նք, Բիէ՛ռ, լաւ չէ այս խօսակցութեան վերջը:

— Մարդ ենք վերջապէս: Ձենք կրնար իրարմէ բաժնուիլ երբ ամբողջ այս խօսակցութեան եզրակացութիւնը չունինք տակաւին:

— Այդ պարագային, բաժնուին անմիջապէս: Կրնայ ըլլալ որ աւելի երկար չկարենամ զսպել ինք՝ զինքս: Բաժնուի՛նք, Բիէ՛ռ:

— Ձիս կը վռնտե՛ս:

— Ո՛չ, քեզի խնայել կ'ուզեմ այն դառնութիւնը որ կը բարձրանայ ներսէս և որ կրնար անարգար խօսքերով արտայայտուիլ:

— Շատ ուշ հասար: Բաւական լաւ յաջողեցայ ինքզինքիս մոռացման տալուն մէջ:

Պաղատեցաւ.

— Բիէ՛ռ, օղը կ'աւրուի, վերադառնալու ատենն է...

Պէլթրա սառն ժպիտ մը ունեցաւ:

— Այդպէս թո՛ղ ըլլայ:

Եւ, առանց իր բարեկամին ձեռքը սեղմելու, արագօրէն անցաւ դռնակը, ու անհետացաւ:

Գորդէզ ո՛չ մէկ շարժում ըրաւ զինքը ետ կանչելու: Այդ մարդուն ներկայութիւնը անհանդուրժելի դարձած էր այլեւս: Բայց, երբ ա՛լ հոն չէր ան, բարեկութեան, արհամարհանքի և զղջումի խառնուրդը եւ զող զգացում մը համակեց իր սիրտը. զղջումը յաղթանակեց միւսներուն: Գորդէզ հարցուց ինքնիրեն. «Ձախաւեր ու կոպիտ չեղա՞յ արդեօք»: Ստիպողական անզրադարձ մը ոտքի հանեց զինքը և անցընել տուաւ կամրջակը: Ի՞նչ ուժ էր որ զինքը մղեց մտնելու այն ուղիին մէջ ուրկէ անցած պէտք է ըլլար Պէլթրա: Անո՛ր երթալ կ'ուզէր: Մանկութեան այդ բարեկամը իր հետ արդեօ՞ք թանկագին բան մը կը տանէր որ հասարակաց էր երկուքին...: Պէ՛տք էր անոր քայլերուն հետեւիլ գտնելու համար երկար ատենէ ի վեր կորսուած ճամբայ մը: Մօթօրսիքլէթի մը աղմուկը մարեցաւ հեռու տեղ մը: Գորդէզ իր մենութեան վերադարձաւ: Մեծ տրամաւթիւն մը զգաց:

Իր ակնարկը, չուրջը թափառելով, լռիկ կոչ մը զարկաւ կարծես: Դաշտանկարը իրեն զաղտնիք մը յայտնելու երեւոյթը ունէր: Մոռալ հողեր՝ ծառեր

անբարոյական ու սեռային անյագ կրքի տէր: Իր գը-
զուանքները կը բազմապատկէր՝ սիրոյ նորանոր մի-
ջոցներ հայթայթելու համար: Քորդէզ ամէն բան կը
տեսնէր և կը փոխադարձէր համբոյրները: Այսպէսով
ախտազերծուիլ կը կարծէր Թոյնի առօրեայ մասնիկ-
ներ կուլ տալով...: Լոռութիւնը իր հպարտութիւնն
էր ու երեւութական խաղաղութիւնը՝ իր փրկութիւն-
նը: Իր անձնական վշտին ոստիկանը ըլլալէ վերջ, և
շած էր նաև անոր հարցաքննիչ դատաւորը, անխռով
ու խորամանկ:

Հաստատական ապացոյցներ ձեռք անցուցած, և
րեկոյ մը, որոշեց վերջ տալ այս ամենուն: Մարիա,
բազմաթիւ ժամերու բացակայութենէ մը վերջ, առն
վերադարձած էր, վայելուչ, մուշտակներու մէջ թա-
ղուած, և իր ամբողջ անձին վրայ կրելով սիրոյ այն
բոյրը որով թաթաւուած կ'ըլլայ սիրահարին զրկէն
նոր ելած ամէն կին...: Ինչ պատահեցաւ այն ատեն
...: Քորդէզ ի գո՛ւր կը չարչրկէր իր յիշողութիւնը:
Ոչինչ կը յիշէր: Սեւ մեծ ծակ մը միայն ուր ընկըզ-
մած պէտք էր ըլլար...: Աւելի ուշ, զարմացած, ապ-
շահար, ինքզինքը գտած էր դատաւորներուն առջեւ:
Զինքը կ'ամբաստանէին ոճիրով մը:

Ալիքներուն բաղխումները կ'անդամատէին բոլոր
այս յիշատակներուն դժնդակ տեղատուութիւնը: Քոր-
դէզ խուլ մոլտուք մը արձակեց: Սարսափելի այն զի-
չերէն վերջ, առաջին անգամն ըլլալով, համարձակե-
ցաւ իր արարքը զննելու:



11
Կլասիօ Քորոնէլ հասած էր 31
Հոկտեմբեր երեկոյեան ժամը 7-ին:
Հազի՛ւ թէ իր ժամանումը իմացուած
էր, երբ հեռագիր մը իր ներկայու-



թիւնը տեղեկացուց վալբարէզոյի գերման գործակալ-
ներուն: Նաւահանգիստը նոր խարսխած օժանդակ նաւ
մը, Կոքիմկէն, որուն հեռագրի գործիքները դեռ չէին
կնքուած չիլիական իշխանութիւններէն, հարկ եղած
տեղը հասցուց այս լուրը: Ծովակալ Վոն Սքի, որ ծո-
վուն բացերը ելած էր իր ածուխի մթերքը նորոգե-
լու, այս բանին տեղեկացաւ գիշերը, ձի՛չդ այն ժա-
մանակ երբ իր նաւատորմիղը Քորոնէլ պիտի ուղղէր:
Հաշուած էր որ Կլասիօն յանկարծակիի կրնայ բերել
այդ նաւահանգստին շրջակայքը, ուր, ընդունուած
կանոններուն համաձայն, չէր կրնար քսանըչորս ժա-
մէ աւելի մնալ: Անխուսափելի որս մը:

Տեսանք անգլիական յածանաւին անցքը անտար-
բեր աչքին տակէն Քորդէզի, որ հրդորակից չէր և-
շած իրլանտացիին ճոռումբանութեանց: Ան միացած
էր Օքսանթօ զինուած նաւուն: Այս երկու նաւերը պի-
տի կարենային աղաթիլ այն կնճորսէն որ իրենց վը-
րայ կը քալէ: Եթէ հարաւ ուղղութիւն, փրկուած են,
եթէ զեկը հիւսիս դարձնեն, Շարնհորսթ և Կնայսնօ,
21-նոց ութը թնդանօթներով զինուած, երեւան պի-
տի հանէին ու մէկ պատառ ընէին զիրենք:
Բայց Գերմանացին պիտի գիտնա՞ր այն ժամը ուր

Անգլիական նաւերը ձգած պիտի ըլլան Գորոնէլի ծովափը: Ո՛չ մէկ անթել հեռագրի կայան Չիլիական այդ փոքրիկ նաւահանգստին մէջ որ կասկածելի է նկատուած իբր օգտագործելի վայր: Ուրեմն, Վոն Սբի պատահաստուած է պատերազմի ձեռնարկել կոյր զկուրայն:

Ճիշդ նոյն պահուն, հիւսիսի մէջ ներկայութիւնը զգալով յաժանաւու մը — Լայքցիկը, հաւանաբար, — զոր կը յուսայ ձեռք անցնել շատ դիւրաւ. ծովակալ Քրատոք, որ ժամագրութիւն տուած է Կլապիոյի՝ Գորոնէլի մէջ, բոլոր կաթսաները վառած, յառաջ կը շտապէ...:

* *

Քորդէզ կը հասնի, կը վերցնէ Օ'կիկի կողմէ մոռացուած նաւու նուրբ չուան մը և դռնակը կը փակէ իր ետեւէն: Իր քալուածքը ծանր է. անցեալի բոլոր այս երեկոյ անհանդուրժելի ծանրութիւն մը դրած է իր ուսերուն:

Արեւը մարը կը մտնէ: Հոն, հեռուն, քարիւղատար փոքրիկ նաւ մը որ կը շտապէ նաւահանգիստ հասնիլ մութը կոխելէն առաջ, իր ետեւէն քաշելով կը տանի ծովու սատափաման ու վարդագոյն մաս մը որոնցմով պիտի ուռնցնէ իր խարսխավայրին մէկ սեւացած կողը:

Շուտով ժամը 7 կ'ըլլայ: Արեւը քիչ առ քիչ վար կը հակի հորիզոնէն: Օգին մէջ կարծես կայ տաք երկաթին ջուրի մէջ մխրձելուն ձայնը: Քորդէզ ահանջ կը զնէ: Կէս մը կը ժպտի: Լսողութեան պատրանք մը, անտարակոյս...: Արեւը կը մարի հեռոյնէ: Իր չեղբերը, որոնք տակաւին կատարելապէս չեն ձերբազատուած, կը ծառանան, համակ վարդագոյն՝ հովին մորակին տակ: Արեւելեան կողմը, երկինքը կը մը-

թաղնի. փոթորիկ մը պէտք է պայթած ըլլայ շատ հեռուն...: Խռովիչ այն ձայները զորս Քորդէզ կը լսէ դարձեալ, փոթորիկին թաւալումները միայն կրնան ըլլալ...:

Մօտ է ժամը ուր պարտի վառել փարոսը: Եթէ քիչ մը ևս կը գեղեւի, այդ ալ անո՛ր համար է որ Պէլթրա խռովեց իր հոգին և որ տակաւին կը քաշքշռուին զարնանային օրերը: Ինքզինքը վերագտնելու համար, երկու ուժալ ուխտի կը խմէ, և դանդաղ շարժումով մը, իր մեծ լապտերը կը պատրաստէ:

— Գործի՛, կը մենախօսի անշուկ:

Բայց միայն ինքը չէ իր ձայնը լսողը:

... չունչը բռնելով, պատին փակած, իբր չուք մը որ կը հալի խաւարին մէջ, կի՛ն մը կար հոն: Կը կատարէ կը տանի: Մտիկ կ'ընէ անոր քայլերուն ձայնը: Ծանր կրունկները կը ձռնչեցնեն երկաթէ աստիճանները, յետոյ աղմուկը կը մարի վերջալոյսին մէջ: Դուրս կ'ելլէ վառարանին ետեւէն, չուրջը ահնարկ մը կը նետէ և աչքի կ'իյնայ յուշատետրին լոյսը: Իր չըրկը կեդրոնացնէ իր ձեռնալապտերին լոյսը: Իր սահած, թունքներուն վրայէն հաղիւ ժպտ մըն էր սահած, երբ լամբը կը մարի: Այս կինը ամօթխածութիւնը ունի իր ամենապզտիկ յուզումներուն իսկ:

Յետոյ իր թաքստոցը կը քաշուի մատներուն վրայ կոխելով: Սիրտը ուժգնօրէն կը բաբախէ և ձեռքերը կը պրկուին պայուսակին վրայ զոր կը սեղմէ իր կրծքին: Զգային վախ մը կ'աքցանէ զինքը: Ի՞նչ դիտէ Քորդէզի մասին որ այսքան կը վախնայ անկէ: Թէ Պատճառը իր խիստ երեւոյթն է, լայն ուսերը թէ ահագին ձեռքերը: Իր ճակատը. որ դուրս կը ցայտէ երեկոյեան լոյսէն, գեղեցիկ էր քիչ առաջ: Բայց նշմաւրած էր այդ բանը:

Անծանօթը ճիշ մը կը խեղդէ կարծես: Քորդէզ ետ կը դառնայ:

— Ի՞նչ պէտք կայ երեք լոյսի, մըմնչեց կինը: Բայց, պահապանը, խտորէն:

— Ի՞նչ կ'ուզէք ինձմէ: Ի՞նչ կ'ընէք հոս: Ուրկէ՞ մտաք: Ե՞րբ...: Ի՞նչպէս...:

— Կարելի՞ է այցելել...

— Այցելել...: Ի՞նչ բան:

Իր կամազօր կզակը վեր ելաւ անծանօթին ուղղուած թեամբ:

— Ձէ՞ք գիտեր թէ ժամը քանին է արդէն:

— Այո՛, բայց...

— Գրեթէ գիշեր է: Փարոսիս հսկելու պարտաւոր եմ: Եւ ասկէ զատ, հոս ոչի՛նչ կայ տեսնելիք...

— Կը ցաւիմ...

Անոր համեստ կեցուածքը կը զարմացնէ Քորդէզը:

— Բայց ի՞նչ է ձեր բուն նպատակը:

— Ինքնիրենս կը հարցնեմ թէ կրնամ ձեզի ըսել այդ բանը...

Իրեն մօտեցած է և հանած իր գլխարկը: Երեւան կուգայ իր գեղեցիկ դէմքը: Քիչ մը անկանոն գծեր՝ կծիկի մը ձեւով իրարու միացած՝ կամքի ճիգով մը: Ուշիմ նայուածք, դարանակալ ու ուսուսմի պատրաստ: Անհամբերութենէն պրկուած ուռնդեր: Մսուտ շրթներ զորս կը կծկէ ջղային խոժոռում մը: Զուսպ գրգանք մը և հրապոյր մը:

Քորդէզ անոր կը նայի երկարօրէն: Կոպերը կը թարթեն, իբր թէ չափ զօրաւոր լոյս մը բաղխած ըլլար անոնց:

— Կրնամ ձեզի ցոյց տալ այն ուղին որով կարող էք երթալ մերձակայ քաղաքը: Աճապարեցէ՛ք: Ուշ է արդէն:

— Շնորհակալ՛ եմ...

Քորդէզ ոչի՛նչ կ'աւելցնէ այլեւս: Կը չարունակէ այս կինը գիտել այնպիսի՛ յամառութեամբ մը որ զինքը չճանչցողի մը յուսահատական պիտի թուէր, անձա՛յն և յուսահատական:

— Որքա՛ն խաղաղ է այստեղը, չարունակեց ան: Ձեր բախտը նախանձելի է, պահապան:

— Ի՞նչէն գիտէք, տիկին:

— Օ՛հ, այդպէ՛ս կ'ենթադրեմ: Փարոս մը աննման ապաստանարան մըն է: Մենութիւն՝ ժխորին մէջ: Մարդկային կրքերու տեղ, տարրերու կրքերը: Քիչ առաջ, այս մասին խորհեցայ ձեր գալուստին սպասելով:

Քորդէզ զուլիսը կը շարժէ, յետոյ, ճիգով մը, կը բացատրէ.

— Սկզբունքով, տիկին, այցելութիւնները արգելուած են: Կանոնները խիստ են: Կրակը վառելէն անմիջապէ՛ս վերջ, ոչի՛նչ կրնայ խանգարել պահապանը:

— Ներողութիւն կը խնդրեմ...: Եթէ այդ բանը գիտնայի, երբէք չպիտի գայի ձեզ անհանգստացնելու. բայց կիները, գիտէ՞ք...

Քորդէզ յօնքերը կը պոստէ.

— ... մենք անխորհուրդ... գործեր կը տեսնենք... մա՛նաւանդ երբ զգացում մը խառնուի անոնց...

— Զգացո՞ւմ մը:

Քորդէզի չեղած սառն է:

— Ձեմ հասկնար, տիկին...: Ձեզ կ'զգուշացնեմ որ ձեր ճամբան չպիտի կրնաք գտնել երբ գիշերը վերայ հասնի:

— Բայց դեռ լոյս է և ձեզի ըսելիք խնդրանք մը ունիմ:

Աշխարհիս ամենէն բնական ձայնովը ըսաւ այս խօսքը, որուն կ'ընկերանար նաև անըմբռնելի ժպիտ մը:

— Խօսեցէ՛ք:

Թինա ա՛լ աւելի կը մօտենայ: Որքա՛ն բարակ ու ճղճիմ կ'երեւայ այդ հսկային քով: Մեքենական շարժումով մը, կը քակէ իր չղարչը, երեւան կը հանէ իր սլացիկ վիզը, կը քակէ վերարկուին կոճակները: Չըշտապեր՝ աւելի լաւ մտածելու համար, վերջնական ձեւ մը ճգտնելու համար մտքին մէջ չփոթ եզող հարցումի մը: Առաջին արգելքը...: Պիտի անցնի՞ զայն, թէ չըջանը պիտի ընէ...:

— Թոյլ տուէք որ վայրկեան մը նստիմ, կ'ըսէ: Երկար ատեն թափառեցայ ծովեզրին վրայ:

Աթոռ մը կ'առնէ: Քորդէզ, այդ կնոջ բոյրէն գինովցած, կըսկսի մտադանջութիւն: Իր ծանր ակնարկը, կը խուզարկէ այդ գաղտնապահ գէմքը և լռին հարցունքներու տարափ մը կ'ուղղէ անոր. վայրկեան մը կանգ կ'առնէ չրթներուն վրայ որոնց կարմիրը անհաճոյ է իրեն, չորս կողմը կը թափառայածի իբր թէ հին արցունքներուն հետքերը փնտռելու համար, յետոյ, յանկարծ, կը սեւեռուի կէտի մը վրայ: Թինա վար կ'առնէ կոպերը: Եւ, արա՛գ, շատ արա՛գ իր յուզումը չմատնելու համար, կը խօսի:

— Լա՛ւ ուրեմն, ահանասի՛կ...: Տղայական է, կը խոստովանիմ: Ամուսինս ծովուն բացերէն պիտի անցնի, մօտաւորապէս ժամը 7-ին կամ 7.30-ին: Ափրիկէ կ'երթայ Մակելլանի ճամբով: Մեր առաջին բաժանուածն է...: Խոստացայ որ մինչեւ հոս պիտի գամ նշան մը ընելու իրեն...: Վերջին հրաժեշտ մը, կը հասկընա՞ք: Յախուռն ու անիմաստ գտաւ այս բանը: Բայց իրեն ըսի. «Ոչի՛նչ կը մերժուի այն կնոջ որ սիրոյ զրդապատճառներ ունի. որովհետեւ, վերջապէս, ո՞վ չէ սիրած իր կեանքին մէջ»: Այսպէս չէ՞, պահապա՛ն:

Քորդէզ ձայն չհանեց:

— Օ՛հ, ևս գիտեմ, շարունակեց ան, սէրը միշտ ծիծաղաշարժ կը թուի երբ ուրի՛շն է ան: Բայց...

Քորդէզ կը մտածէ կարծես: Խորունկ խորշոմ մը կը փորուի իր չրթներուն անկիւնները: Իր բարկացայտ ակնարկը անհետացած է: Ո՛չ մէկ կատաղի հակադէմ ցուծիւն իր մէջ: Վանողական շարժում չըներ այլեւս: Այցելուհին կը շարունակէ խօսիլը, բայց ա՛լ չլսեր անոր ձայնը: Իբր թէ խոյս տուած ըլլար փարոսէն՝ տեղի տալով հրամայական պահանջներու որոնք իր միտքը կը յաճախեն:

Թռչունի ձայնը կը շարունակէ սակայն.

— Ո՛չ ոք լուր պիտի ունենայ...: Դժուա՞ր բան է մարեմն ու կրկին վառելը:

Քորդէզ խուլ դարձած է:

— Օրէնքները կան, առարկէք թերեւս...

Քիչ մը երկչոտած, կ'ընդհատէ իր կարկաչը, երկար ակնարկ մը կը նետէ շուրջը, իբր թէ ծայրայեղ այդ մթուծիւնը նեղացնէր գինքը, յետոյ, քծնանքով.

— Օրէնքները, անտարակո՛յս... բայց այնպէս չէ՞, օրէնքները...

Թեթեւ խնդուք մը կ'արձակէ: Իր խօսքերը — կը վախճայ անոնցմէ, — շատ սխալ պէտք է հնչէին իր ականջներուն: Հո՛գը: Կը վերսկսի իր ծիւծիւն:

Քորդէզ հազիւ կը պաշտպանէ ինքզինքը: Այդ վշահաւունք մայքները գրեթէ կը զուարճացնէին զինքը: Այսպէս եղած էր նաեւ Մարիայի հետ...: Արդեօք...: Այս ալ այդ կինը չէ՞ր, անանուն այս գիմակին տակ: Նո՛յն ձայնը, խարտեաշ նո՛յն քաղցրութիւնը, նո՛յն անբարոյ քմահաճոյքները...: Քորդէզ հանգոյց մը կը զգայ կոկորդին: Պէլթրայի այցելութենէն վերջ, ա՛յս միայն կը պակսէր իր հոգին տակնուվրայ ընելու:

Թինա կը խօսի, անվերջ կը խօսի: Ա՛լ մտիկ ընել չուզեր, բայց ոչի՛նչ կ'ընէ այդ ձայնը չլսելու համար:

— Պահապան, այո՛ ըսէ՞ք, կը պաղատի՛մ... այո՛ ըսէ՞ք...

Մարիայի՛ ձայնը: Ճի՛շդ Մարիայի ձայնը: Մե- նակեացին ծնօտները կը գալարուին. չրթները հազիւ կը շարժին: Խորունկ լուսթիւն մը կը փորուի հիմա՝ խօսքերուն անջատաւորման միջեւ: Տոմինկօ Քորդէզ անոր մէջ կը մխճէ իր անցեալին բեռը:

Բայց ժամանակը կ'անցնի: Թինա աւելի յանդու- գըն կը դառնայ: Հիմա հո՛ն է ան, իր շա՛տ մօտը: Իր անսահման տարածութիւններ ընդգրկելու կարող ախ- նարկը կը պաղատի: Իր խնդրանքին մէջ տեսակ մը երկչոտ փաղաքշանք կայ:

— Ի՞նչ պէտք է ընել... կը հարցնէ Քորդէզ՝ ձի- գով մը:

— Որո՞նք են ձեր պայմանները:

Մարդը չպատասխաներ, գլուխը կը շարժէ, յետոյ, անվստահ քայլերով, դէպի սանդուխը կ'ուղղուի: Կինը իրեն հետեւելով շարժում մը կ'ընէ: Կը կեցնէ զայն:

— Խնդրե՛մ, կ'ըսէ քաղցրութեամբ: Հասարակու- թեան արդիւնւած է աշտարակին մօտենալը:

Սանդուխին ստորոտը կեցած, կինը կը պողայ ի- րեն.

— Հինգ վայրկեան անշարժացուցէ՛ք կրակը, հիւ- սիս - հիւսիս - արեւմտեան ուղղութեամբ, յետոյ հինգ վայրկեան մարեցէ՛ք...

Կախարդող ձայնը, զոր ընդմիշտ լուծ կը կարծէր, հասա՞ւ արդեօք մինչեւ Քորդէզի ականջը:

«Ահա՛ իր վերջին քմայքը, կը խորհի պահապա- նը, դէպի կատարը բարձրանալով: Մեռա՛ծ իսկ, ու- րի՛շ աչքեր և ուրի՛շ չրթունքներ կը գործածէ իմ տը- կարութիւններս չահագործելու համար... Բայց ի՞նչ է այս ամէնը՝ բաղդատմամբ այն կեանքին զոր խլեցի իրմէ... Մարիա՛, ներէ՛ ինծի...: Այլեւս ուրիշ բան

չե՛մ կրնար տալ քեզի, այլ եթէ գրութեան, բարկու- քեան եւ մեծութեան մաշած սեռ մը միայն»:

Թինա իր աչքէն չհեռացներ ապարանջան-ժամա- ցոյցը: Պատուհանէն դեռ կը նշմարուի կարմրորակ գիծ մը որ հորիզոնը կը փակէ:

Քորդէզ ձայն կուտայ վերէն: Մոռցած պէտք է ըլլայ իրեն եղած յանձնարարութիւնը:

— Բոցը անշարժացուցէ՛ք... կը պողայ գեղուհին:

Լծակներուն ձայնները կը հնչեն աշտարակին մէջ: Թինայի սիրտը ուժգնօրէն կը բաբախէ: Իր ուրախու- թիւնը ծայրայեղ է, որովհետեւ աշտարակէն ներս մտած ատեն, ընա՛ւ յոյս չունէր այսքան արագ յա- ջողութեան մը:

Յանկարծ, տաք շունչ մը կը զգայ: Ի՞նչ կայ ար- դեօք: Քորդէ՛զ: Ան վար իջած է առանց իրմէ տես- նուելու:

— Լսեցէ՛ք, կ'ըսէ պահապանը:

Ձայնը կը դողայ:

— Բան չեմ լսեր:

— Այս որոտը...

Կինը կը լռէ: Աչքերէն իւրաքանչիւրին մէջ ա- դամանդ մը կը բոցավառի:

— Փոթորե՛կը, կը հարցնէ: Քորդէզ չպատասխաներ: Երկարատեւ լուսթեց մը յետոյ, որմէ վերջ ալիքները կարծես սխալ հանել ուզէին զինքը, կը մրմնջէ.

— Թնդանօ՛թը...

— Ի՞նչ կայ որ: Մե՞ր վրայ ուղղուած է հարը- ւածը:

Քորդէզ կը սարսռայ: Սարտոնական այդ ձայնը ա՛լ չլսեր ինք: «Օ՛հիկի գուշակութիւնները իրականալու վրայ են, մտածեց, բախումը պիտի ունենա՛յ իր երե- ւակայած արդիւնքը»: Ո՛րքան մտածեց ու յստակատե- ւակայած արդիւնքը»:



դարձաւ, Բորդէզ դարձեալ ինքզինքին մեղադրեց տեղի տուած ըլլալուն քմայքի մը որուն գաղտնիքը կախարդանքի մը վերածած է նմանութիւն մը:

— Տիկին, դուք խաբեցիկ զիս:

Թինա գլուխը կը դարձնէ: Կ'արմրութիւններ կը դեգերին հորիզոնին վրայ՝ ջերմութեան կայծերու նըման: «Կլասիօն յարձակման ենթարկուած է նաւահանգիստէն դուրս ելլելուն», ինքնիրեն կ'ըսէ սարսափելի յանդգնութեան տէր այդ կինը: Ան կը յաղթանակէ: Բայց արդէն, Բորդէզի ձեռքը, որ դրուած է իր վրայ, ետ կը մղէ զինքը:

— Կան բաներ զորս պէտք է լուսաբանել:

— Լա՛ւ:

— Ո՛չ Անգլուհի էք և ո՛չ ալ Գերմանուհի՞:

— Ես ազգէն եմ անո՛նց զորս կը սիրեմ:

— Կամ որոնք կը վճարեն քեզ:

— Հա՛, հա՛:

Թինա կը խնդայ: Այո՛, արդարեւ, ան կը խնդայ երբ Թնդանօթը կը գոռայ:

— Դրա՞մ, կ'ոռնայ Բորդէզ: Եւ այդ դրամին մէկ մասը ի՛մս է, այնպէս չէ՞:

— Իրաւա՛մբ...

— Շնորհակա՛լ եմ: Իմ յիմարութիւնս սուղի չի պիտի նստի:

— Երախտագիտութիւնս ուրի՛շ ձեւով մը կրնամ արտայայտել:

Պահապանը կը զարմանայ.

— Ձեր երախտագիտութիւնը...

Յետոյ, ակամայ ու ցաւազին.

— Ինչո՛ւ խաբեցիք զիս:

Լաւ գիտէ որ այս հարցումը պէտք չէ ուղղել միտէ բազկացած այն արարածին որ իր առջեւն է: Ուս

րի՛շ ականջներ կան, որոնք մութին մէջ թաքնուած, պիտի լսեն զայն:

Թինա կը նահանջէ հիմա, որովհետեւ Բորդէզ կը ցցէ իր բարձր հասակը և դէմքը չարաշուք արտայայտութիւն մը կ'առնէ: Գիշատիչի մը պէս կը բանայ իր բերանը և սպիտակ շնատամ մը երեւան կուգայ: Բըրտինքը գորշորակ մազի խուրձեր կը փակցնէ քունքերուն: Նայուածքը չփայլիր այլեւս. անհայտացած է իր սայրասուր հանգամանքը:

— Կ'ուզեմ գիտնալ ճշմարտութիւնը, ամբողջ ճշմարտութիւնը:

Անոր վրայ կը քալէ:

— Կը լսէ՞ք:

Թինա կը շարժէ խարտեաշ խոպոպներով իր սիրուն գլուխը և կը ժպտի ակամայ, անխօս: Համբերութիւնը սպառած, պահապանը կը բռնէ իր մէկ բազուկը: Կուզէ ազատիլ անոր սեղմումէն: Աքցանը անողոք է:

— Ձիս կը ցաւցնէք:

— Խօսեցէ՛ք:

— Ոչի՛նչ ունիմ ըսելիք:

Բորդէզ կը կրկնէ՝

— Դրա՞մ:

— Ո՛չ:

— Ուրե՛մն...

Կինը վերջապէս մըմնջեց.

— Մէկը...

Թնդանօթը կը կշռաւորէ այս կցկտուր խօսակցութիւնը:

— Սիրո՞յ համար այս ամէնը:

Նո՛յնն են բոլոր այս էգերը:

— Եւ ո՛ւր է այդ մարդը:

— Կը պատերազմի այս պահուս: Սպայ է Շարլն...

հօրսքի մէջ, որ մաս կը կազմէ Վոն Սըրի ծայրագոյն-
Արեւելքի նաւատորմին:

— Ձեր ամուսինը:

— . . .

— Կը հասկնամ. . .

— Թողէ՛ք զիս, կը չչնչէ ձիգով, ամէն բան պի-
տի ըսեմ ձեզի՝ քանի որ կ'ուզէք: Եւ յետոյ, հաւա-
նաբար, ոչ մէկ արժէք ունի ամբողջ անցած-դարձածը:

Անոր վրայ կը նետէ պաղ ակնարկ մը և կը կըր-
ծոտի իր պէխին ծայրը:

— Երեւոյթներէն մի՛ դատէք զիս: Լրտեսութիւն
չեմ ըներ ես, բառին բուն առումով. . . : Այդ մարդը
ճանչցայ Կանկհայի մէջ, երկու տարի առաջ: Եւրո-
պայի և հարաւ-Ամերիկայի մը որոնք իրարու կը հան-
դիպին Ասիոյ մը, շատ հաւանականութիւններ ունին
զիրար հասկնալու: Ընդունեցէ՛ք որ մենք լաւ հաս-
կըցանք իրար. . . : Յետոյ, յանկարծ Յինկ-Թաօ Կան-
չուեցաւ, իր նաւային կայանը: Ես ալ, ուրիշ պատ-
ճառներով, Չինաստանէն հեռանալու պատրաստուե-
ցայ: Պատերազմի յայտարարութենէն քիչ վերջ, Բառ-
կոյի մը նաւապետը ինծի յանձնեց իր մէկ տոմսակը
որով կը խնդրէր որ յարաբերութեան սկսիմ Սանթիա-
կոյի Գերմանական հիւպատոսին հետ: Ձէի կրնար
չկատարել իր խնդրանքը. . . : Եւ յետոյ, արկածախն-
դըրութեան մը բոյրը կար այս գործին մէջ. . . : Շատ
պզտիկ դեր մը խաղալ հսկայ ողբերգութեան մը մէջ
. . . : Ա՛հ, լա՛ւ գիտեմ որ այդ մարդը դատապարտուած
է. . . : Պարտականութիւնը զինքը կը չզթայէ նաւու
մը որ ո՛չ մէկ տեղ ունի խարսխելիք: Ամենաթեթեւ
ամպն իսկ կասկածելի է իրեն, մուխի ծուէ՛րն իսկ
կրնայ դարան մը ծածկել: Թշնամի նաւահանդիսաներ,
անապահով ծովեզրեր՝ թակարդներ ցանցնուած: Եւ,
հետզհետէ սեղմուելով, կը մօտենայ աւելի ուժով թըշ-

նամիին պաշարման օղակը. . . : Այսպէս նեղը դրուած,
կը նաւարկէ ան. . .

Թինա քիչ առ քիչ բարձրացուցած է ձայնը, տա-
րօրինակ բոց մը կը գունաւորէ իր դէմքը:

— Անգլիացիները իրեն կ'ըսպասեն: Կարելի ո՛չ
մէկ փրկութիւն: Կարելի է որ այս պահուն կ'ընկղմի
Կլասկօն, բայց. . . վա՛ղը. . .

Շուռնչը կը բռնէ:

— Արդ, ես երգում ըրած եմ կարելութեանս սահ-
մանին մէջ երկարելու այդ մարդուն օրերը: Ահա՛ թէ
ինչու հոս եկայ:

— Շանկհայէն վերջ. . . ա՛լ չտեսա՞ք այդ մարդը:

Այս բանը ըսաւ խորամանկ երեւոյթով մը և խա-
ղաղ ձայնով մը: Դեռ խուզարկել կ'ուզէր այդ անծա-
նօթին սիրտը. փորձել ստելու իր կարողութիւնը:

— Ո՛չ, կը հաստատէ ան, և չստեր կարծես: Ա՛լ
չտեսայ զինքը: Այսօր զինքը ազատել կը փորձեմ,
բայց յոյս չունիմ ո՛չ վաղը և ո՛չ ալ ուրիշ ատեն
կրկին տեսնելու իր երեսը:

Քորդէզ ուրիշ կողմ կը դարձնէ իր աչքերը: Տեղի
պիտի տա՞յ անոր խօսքերուն:

Բայց կինը կ'աւելցնէ.

— Ահա թէ ինչո՛ւ զիմեցի ձեր փարոսին օգնու-
թեան.

Մէկէն, պահապանը կըսթափի իր երազանքէն:

— Փարո՞սը, կը մռնչէ: Փարո՞սը. . . : Դուք եր-
բե՛ք չպիտի գիտնաք փարոսի մը ի՛նչ ըլլալը. . .
իւր ձեռքը, կոպիտ չարժուով մը, կը վանէ չուր-
ջի ստուերը:

Եթէ չըլլար իր անսահման հպարտութիւնը, Գոր-
դէզ, այդ երեկոյ, իր գաղտնիքը պիտի վստահէր այդ
անծանօթուհիին որ Մարիայի գծերն ու ձայնը ունի
. . . : Պիտի ըսեր անոր. «Ձեզի նմանող կին մը սիրե-

ցի: Զայն խլեցին ինձմէ: Պղծեցին: Այդ դժբախտը պէտք էր աղատել անպատուութենէն, նո՛յն իսկ մահէն...: Փարոսը գիտէ այդ բանը և, գիտնալով, ինծի շնորհեց իր խաղաղութեան ուժը որ եղաւ ի՛մ ուժիս խաղաղութիւնը...: Իր սրտին քով ես կը գգամ իմ անպէտք ու ծերացած սրտիս բաբախումը...»:

Թինա, մտաւորանջ, կը նայի այդ բերնին որ կը շարժի իբր թէ աղօթէր:

— ... Ոճիր մըն է փարոսը զանազաններու տըրամադրութեան տակ դնելը...:

Զայնը դարձեալ դաժանցած է: Իր չեշտը հանդիսաւոր է...:

Հո՛ն, վե՛րը, փարոսը կը շարունակէ իր առաքելութիւնը, կը փնտռէ, կը խուզարկէ, կը ծանուցանէ:

Թնդանօթը լռած է: Ալաւիօն ընկղմելէ վերջ, ծուկակալ Վոն Սքի ճամբայ պիտի իյնայ զէպի հարաւ՝ Ատլանդեան մտնելու համար: Բայց Քորդէզ սխալած է: Ուրե՛մն...:

Թինա կը մրմնջէ.

— Ոչինչ կը լսուի այլեւս:

Պահապանը չպատասխաներ: Լռութիւնը ստուեր մըն է որ ցայտուն կը դարձնէ բառերն ու զօրութեամբ իմացուելիք մտածումները:

— Ի՛նչ լաւ կը հասկնամ ձեզ... կինը կը շարունակէ ճիգով մը:

Թինա կը գուշակէ դիմացիներն հոգիին ցաւը.

— Ձեր խռոված հոգին է որ այս մենաստանը ընտրել տուաւ ձեզի: Ենպէս չէ՛:

Կինը մատը դրած էր մարդուն վէրքին: Հապախեալ որ անզգամի մը հետ գործ ունենալ կը կարծէր...: Քորդէզ, եթէ ուսումնասիրած ըլլար անոր ակնարկը, հոն պիտի նշմարէր հեաքերը յոգնութեան, գիտնալու և մեղքնալու անգիտակից պէտք մը...:

Բայց ո՛չ, ինքզինքը հաւաքելու համար կ'ուզար այս քողագերծումէն: Գլուխը ետ նետած, սրունքները անջատած՝ քամի եղող օրերու նման, կը կորացնէ քամակը և կ'սպասէ...: Բայց ի՛նչ բանի: Որ այս կինը հեռանայ: Բո՛յր մը կայ հոն, որ կը թափառայածի: Քորդէզ ինքզինքը կը պաշտպանէ իր կարգին, քանի որ այդ մեծ խաղաղութիւնը նպաստաւոր է սխալանքօր այդ մեծ խաղաղութիւնը նպաստաւոր է սխալանքօր ներու և տկարացմանց: Գիտէ որ այս կինը, որուն հետ կոպտաբար վարուեցաւ և որ խաբեց զինքը, իր տկարութեան մէջ արդէն իսկ փնտռելու սկսած է ապաստանելիք անկիւն մը...: Ճղճիմ, թեթեւ ու կատուանման մարմին մը...: (Կենս'ցոյց, հերոս):

Քորդէզ կը նահանջէ: Կը բանայ պատուհանին երկու փեղկերը: Թո՛ղ բաց ծովուն փայփայանքները վանեն այդ կախարդանքն ու պղծութիւնը...: Բարեբախտաբար հոն են այդ գգուանքները՝ իրեն օժանդակ կանգնելու համար: Ու երբ ներս կը մտնեն այդ կոպտակի մը տպաւորութիւնը կը գործեն մարդուս վըրայ...:

Մարդը, հանդարտած, կը շնչէ աղմկալից: Թինա աչքը չէ թարթած: Քանի մը վայրկեանէ ի վեր ականջ կտրած է:

Հովը, իր ուղղութիւնը փոխած է, արդարեւ դարձեալ կը բերէ թնդանօթաձգութեան որոտը: Պայքարը, քիչ առաջ ալեկոծ ծովէն խափանուած, կը մերձենայ կարծես: Պայթումները կը դառնան հետզհետէ աւելի՛ զօրաւոր: Ժխորը կը մեծնայ:

Քորդէզ հեռադիտակը կ'առնէ: Թինա, դողահար աչքով մը, կը հետեւի իր բոլոր շարժումներուն:

— Երկու նաւատորմեր կը պատերազմին, կը մրմնջէ պահապանը ինքն իրեն: Ո՛չ մէկ կասկած այլեւս:

Պատերազմը կը սաստկանայ. ան ընդոստ արթըն-
ցուցած է չրջակայ բոլոր ծովեզերքը: Հազար արծա-
գանգներ զիրար կը կանչեն, անկապակից, իրենց ճի-
շերը խառնելով կայծակներուն որոնք գիշերը կ'ակօ-
սեն: Ծովային թռչուններ ճչալով կը դարձ-դարձին և
խելակորոյս անասուններ փարոսէն նախախնամական
ապաստան մը կը հայցեն: Հովը, ձայնի կտորներ կը
հասցնէ շարունակ: Խաւարը կը սարսռայ...

Ապշուածեմէն վեր ցցուած հեռակայ բլուրներուն
կատարէն ծանօթ դաշտանկարը ինքն իրեն կը հարցնէ
թէ ի՞նչ է եղած իր յանցանքը որ այս ձեւով կը պատ-
ժեն զինքը: Մարդոց կատաղութիւնը կը համակէ նաև
երերուն սրտերը: Ծովու դայլե՞ր արդեօք: Մարդ լսել
կը կարծէ հեծքեր զորս ծովային հով մը կը կուտակէ
ու կը բազմապատկէ: Ամէն ինչ կատաղութիւն է ցա-
մաքին և ջուրերուն վրայ: Տարրերը, մարդոց նման,
ունին իրենց մղձաւանջի գիշերները:

Քորդէզ Թինայի դարձած է: Սարսափելի է իր
տեսքը: Աթիթանման բիբեր կը բոցավառին իր ակ-
նապիճները, որոնք այնքան մոայլ են սովորաբար, և
իր կարծր կզակը կը նմանի խոշոր խիճի մը:

— Ի՞նչ ըրիք:

Թինա ա՛լ չլսեր զինքը: Տեսարանին գամուած,
չնջասպառ, տեսակ մը մոլեգնութիւն համակած է զին-
քը և, իւրաքանչիւր նոր որոտի, կը սարսռայ ու կը
ժպտի:

Քորդէզ անոր կը նայի, բռունցքները սեղմած:
Իրար սպաննող այդ օտարականները անտարբեր կը
ձգեն զինքը: Բայց ինչո՞ւ իրեն և իր փարոսին դեր
մը խաղալ տուին այդ ողբերգութեան մէջ: Անպա-
տուութիւններ կան որոնք պէտք է վճարուին: Այս
կի՞նք...: Ինքն ալ իր կարգին կ'ըզգայ գինովութիւն
մը որ իր ուղեղին կը թափանցէ: Քունքերը կ'այրին:

Անծանօթ անդոհանք մը կը չորցնէ իր կոկորդը: Ե-
ղունգները քիչ առ քիչ կը մխրձին իր ափերուն մէջ:
Թինա կը շարունակէ ժպտիլը: Շուրջի անցուղար-
ձը իրեն կը թուի պատուասիրական զիւթանք մը և
այդ մարդուն բարկութիւնը բնա՛ւ չխռովեր զինքը:

— Օ՛հ... կը մրմնջէ: Նայեցէ՛ք... բայց նայե-
ցէ՛ք...:

Զօրաւոր կարմիրով լոյս մը կը բարձրանայ ու կը
մարի Պէնկալեան հսկայական կրակի մը նման. իր
ցոլքերը, նախ բոսորագոյն, յետոյ վարդագոյն՝ ո՛ր-
քան հեռանան, վայրկեան մը կը գունաղարդին ծո-
վուն վրայ կախուած ամպերուն սեւ կողերը:

Քորդէզ կը ծռի: Իրենց գլուխները իրարու կը
հպին և կը շնչեն ողբերգութեամբ թաթաւուն նո՛յն
հովը: Ուժգին հով մը զանոնք աւելի՛ կը մօտեցնէ ի-
րարու:

— Նաև մըն է որ կ'այրի...

Ու մարդուն չրթունքները թեթեւօրէն կը քուլին
կնոջ ծոծրակին: Աչքերը կը գոցուին. կը յամենայ
այդ վզին վրայ, որովհետեւ անոր միսը ունի հին եր-
ջանկութեանց տարիներու խռովատանջ յատակէն և
զինքը չարչարող կարօտը յանկարծ կատաղութեամբ
կ'արթայայտուի:

Բռնած է զինքը լկող ու անիծեալ արարածը, որ
իր սեղմումին մէջ կը գալարուի, մինչ մաղերը կը
թափին ուսերուն վրայ:

— Գիտեմ ձեր ո՛վ ըլլալը...: Բայց, առաջ, Մա-
րիա կը կոչուէիք և խաբուսիկ սէր մը ցոյց կուտա...

Թինա ա՛լ չփորձեր ըմբռնել: Կը վախնայ այդ չոր
չրթունքներէն որոնք ծարու են այնքան երկար ա-
տենէ ի վեր...

— Թողէ՛ք զիս: Թողո՛ք զիս: Թողէ՛ք զ...

Մարսափէն կը հեւայ: Ձեռքի մը մէջ ջախջախուած մեծ շերեփագի մը:

— Առէ՛ք ամբողջ ունեցածս... 20,000... հո'ն... պայուսակին մէջ... բայց թողէ՛ք զիս...:

Ի զո՛ւր կը ճչայ ու կը տապալկի: Քորդէզ ոչի'նչ կը լսէ... Ուժը իր կողմն է:

Յանկարծ պայթում մը կը լսուի: Մեկուսացած արեւու վերջին խուրձ մը կը մարէ քանի մը աստղեր, կը պատռէ երկինքը ու հոն կը մխրձի: Ամպերը իրենց որսը կը խլեն ծովէն:

— Վերջացաւ, յայտարարեց Քորդէզ խնայող ձայնով մը...: Ահա՛ ձեր գործը: Կարգադրե՛նք մեր հաշիւը:

Թինա նուազուն ճիչ մը կ'արձակէ: Մարդուն ձեռքը բռնած է զինքը՝ իր կզակին տակէն: Կը զերնի, շունչը կը կտրի: Ականջները կը բզզան, տեսողութիւնը կը պղտորի, կոկորդը կը պատռի: Յուսահատ շարժումով մը, կը կծկուի, ամբողջ մարմինը ենթակայ է ահարկու սարսափի մը: Մազերը, ցրիւ եկած, կը ձեւացնեն տեսակ մը շարժուն պատուար որուն վրայ երկաթեայ մամուլը զոր բռնած էր, կը սահի մարդուն անդօր ձեռքերուն մէջէն:

— Կոպիտ, կ'աղաղակէ Թինա, զի՞ս պիտի խեղդես ուրեմն:

Կան բառեր որ հրաշքներ կը գործեն: Քորդէզ ինքզինքը յանկարծ պարպուած կ'ըզգայ իր կորովէն, բարկութենէն ու ատելութենէն, խորունկ խորշում մը, ճեղքուածքի մը նման կը փորուի իր երկու աչքերուն մէջտեղ: Խոշոր ձեռքերը քիչ մըն ալ կը խարխափին պարապը, յետոյ վար կ'իյնան: Աթոռներուն կը կառչի...

Կինը, շառագունած, չհաւատար իր աչքերուն:

Ո՛րն է նախախնամական այն ուժը, որ ճիշդ ժամանակին զինքը ազատելու եկաւ:

Քորդէզի շունչը կը կտրի, հոգեւարքի մէջ է կարծես. իր լայն ուսերը կը կքին և մանիշակագոյն երակներուն պարունակութիւնը, վզին տակ պայթելու պատրաստ: Կը պարպուի. ստուերին մէջ երեք քառորդով անյայտացած դէմքը պատին կողմը կը դառնայ:

Թնդանթին ձայնը չլսուիր այլեւս: Երկու եղնեւ, բոլ նման իրար փարած երկու մոայլ ամպերու միջև, լուսինը կը սահեցնէ շողարձակ խոփ մը որով ծովը կը հերկէ անձայն:

Թինա սեղանին ետեւ ապաստանած է դարձեալ. մազերը կը նեղեն զինքը, վայրկեանի մը մէջ կ'ոլորէ զանոնք: Աչքին ծայրով, կը չափէ միջոցը որ զինքը կը բաժնէ դռնակէն...: Իր վախը գիտակից դարձած է, վտանգը անցած ըլլալուն համար արդեօք իր ախառները կը կափկափեն...:

Իբր թէ հասկցած ըլլար, Քորդէզ թեւը կը բարձրացնէ և կը վռնտէ անծանօթունին:

Շատ ուշ պէտք էր ըլլար երբ նշմարեց թէ ան հոն չէր այլեւս: Զարհուրելի երազանքէ՞ մը կ'սթափէր մտնելու համար լաւագոյն իրականութեան մէջ: Ձախաւեր շարժումով մը, աչքերը չփեց և ըթամատեալ մխրձեց քունքերուն գոգաւորմանց մէջ:

Սեղանին վրայ դրուած վայրի կենդանիի մը մորթի կը կլորնար մեծ լապտերին սպառած մոմերը: Մարած պէտք էր ըլլար կիսովին սպառած մոմերը:

Քորդէզ ճիգ մը ըրաւ իր հանգարտութիւնը վերագտնելու և անցուղարձերը մտքին մէջ վերակենդանացնելու համար: Շատ պիտի ուզեր ինքնիրեն ըսել. «Երազած եմ»: Դժնդակ գետին, լպրծուն աւազով, ուր մարդը, ա՛լ չզգալու համար որ տրամաբանութիւն

նը խոյս կուտայ իրմէ, երազելէն կը հայցէ որ թեւ-
թեւացնէ իր մտածումներուն բռնը: Ի զո՛ր: Իր ան-
դոհանքը վերջանալու մօտ չէր: Արտառոց աղմուկը որ
դուրս հանած էր զինք իր թմբիրէն, դեռ կը յաճա-
խէր իր մտքին: Բայց իրա՞ն աղմուկ մըն էր այդ, քա-
նի որ բնաւ չէր խռովէր իր լուսթիւնը և զոր ո՛չ մէկ
ականջ կարող էր լսելու: Երակներուն մէջ արեան շրո-
ջանի խեղդուած բաղխումները կարծես: Քորդէզ կրկին
ականջ դրաւ: Մենուսթեան քայլերն էին որ առաջին
անգամն ըլլալով կը հնչէին իր սրտին պարապին մէջ:
Հո՛ն էր ան, երբեմն իր մէջ, երբեմն իրմէ դուրս, ցա-
ւերով ու յիշատակներով — չարչարանքի կատարեալ
տարուածք մը — :

Յուսահատութիւնը տեւեց իր հոգիին: Ընդմիջտ մոռցուած տեղ մը վերատին մակերեսին բարձրացած էր հեռուն որոտացող թնդանօթի մը և կնոջ մը բոյրին կանչին վրայ: Որքա՛ն մոխիր և որքա՛ն մաղձ: Դորդէ՞ղ ինքզինքը պզտիկցած, նուաստացած զգաց: Մտածեց զուարթաբարոյ ու յանձնապաստան Օ'կիկի մասին: Յետոյ՝ միւսին: Ա՛հ, եթէ Պէլթրա հոն եղած ըլլար, եթէ տեսած ըլլար:

... երկար ատեն, Թորգէզ մեծ քայլերով չըջանա-
լորաւ իր ընկալարանին, որ յանկարծ նեղցած էր վան-
դակի մը նման: Գիշերային պաղ հովը որ ներս կը
մտնէր քաց մնացած լուսամուտէն, իր ճակատը սա-
ռեցուց առանց կարենալ վանելու իր ջերմախտաւորի
մտածումները: Աչքերովը չորսդին փնտոնց մէկը կամ
բան մը: Նոյն իսկ տղայամտութիւնը ունեցաւ սեղա-
նին տակ նայելու: Ոչինչ...: Հազի՛ւ կը գուշակէր
շուք մը որ լոիւ կներպով ներս կը սողոսկէր խորա-
մանկ կատուի մը նման, իր և իր տեսիլներով չար-
չարուած մարդուն միջեւ թողելով ա՛յն պարապութիւն:

Նը միայն որ անհրաժեշտ է անդունդի մը զոյացման համար :

Քաղաքի մը նման որ շատ հեռուներէն կուգայ:

Այդ բանտարկեալը պէտք ունէր իր ազատութիւնը
նր ձեռք բերելու: Թշուառ մարդը կը խեղդուէր իր
ներսիկդին տեղի ունեցող մենախօսութենէն: Բայց,
խղճի խայթերուն, որ հիմա կը համակէին զինքը, կը
պակսէր սփոխարար շարժուելին ու ներում բաշխող
խօսքը: Յանկարծ, ծունկի եկաւ, երկար ատեն հեաց,
ճակատը ցնցեց իւր թէ պիծակ մը զինքը խայթել ջա-
նար և սենեակէն դուրս նետուեցաւ աղաղակելով.

— Մարիա՛, Մարիա՛, Մարիա՛:

✿ ✿ ✿

Ամբողջ գիշերը թափառեցաւ, օգը լեցնելով իր աշտաղակներով: Ո՛հ մէկ արձագանգ օգնեցին իրեն: Անձանօթ երկիր մը ինկած էր: Իր աչքերը ո՛չ ուղին և ո՛չ ալ շրջակայ հողերը կը ճանչնային: Երբե՛ք տեսած չէր դպած սա սէզին ո՞ր իր ձեռքը կը վիրաւորէ: Հո՛ւ վըն իսկ կարծես կը ծաղրէր զինքը: Աչքերը երկինք ուղղեց որպէսզի աստղերը օգնեն իրեն, բայց ամպեռուղեց որպէսզի աստղերը օգնեն իրեն, թայց ամպեռը զանոնք շարունակ կը ծածկէին իր տեսողութենէն: Շատ հեռուն, ծովուն վրայ, լուսինն մէկ արտացոլում մէն հետզհետէ կը պղտիկնար մետաղէ ոսպնեակի մը նման:

նման: Ալիքներու խուլ մռնչիւնը առաջնորդ եղաւ մար-
դուն որ բաղմաթիւ անգամներ իյնալու պէս եղաւ
հասնելէ առաջ փոքրիկ խորշ մը՝ ուր կ'ընցաւ խիճե-
րուն վրայ: Հասնի ֆադորդներ հասան իրեն:

Հոն, ճայնի մանկորդար. ինչպե՞ս
կողք-կողքի բարձր ժայռի մը վրայ թառած, գը-

լուսնները ուսերուն մէջ թաղուած, լարուած աչքերով,
երկու գիշերաչրջիկներ բանի մը կըսպասէին: Իրենց
չարաշուք ստուերը մերթ Եւրթ մերթ կ'անջատուէր
երկնքին մէկ կապուտցած անկիւնին վրայ: Կը խօսէին:
Քորդէզ մտիկ ըրաւ:

— Բան չեմ լսեր:

— Բան չե՞ս լսեր:

Հոն եկած էին թնդանօթի որոտալուն, որ իրենց
մէջ գազանի հակամիտութիւններ արթնցուցած էր:
Քորդէզ լաւ կը ճանչնար զանոնք: Ռամօն և Անթօնիօ
կը կոչուէին: Մին մոլորած նախկին փաստաբան մըն
էր, միւսը, առաջինին աշակերտը, անոր ընտրութեան
արժանացած էր իր նեղ ճակտին և հուժկու կուրծքին
պատճառաւ: Ճակատագիրը դիակապատներու վերա-
ծած էր զիրենք:

Անթօնիօ, որ եղելութիւնները իրենց երեւոյթէն
կը դատէր, մըմնջեց.

— Հրդեհուած մեծ յաճանաւը պէտք է ընկղմած
ըլլայ ժամը ութնուկէսին ատենները: Ալիքները կ'ու-
շանան մեզի յանձնել մեր բաժինը...

— Կարեւորութիւն չունի, կրնանք սպասել տա-
կաւին. ուժը մերն է. օրէնքը կը պաշտպանէ մեզ,
մըթմըթաց Ռամօն:

— Հէօ՛... հէօ՛...

— ... ան մրցակցութիւնները կը հեռացնէ քանի
որ մեզի ի նպաստ կը խրատէնէ մարդոց ջախջախիչ
մեծամասնութիւնը:

— Այսի՞նքն:

— Բոլոր անոնք զորս վախկոտութիւնը կը գամէ
փարխեցիական այն կրաւորականութեան մէջ զոր
իրենք պարտաւորութիւն կը կոչեն:

— Բայց եթէ բռնուի՞նք:

— Մարդիկ մեր մէջ, ուրիշ անուններու տակ

պիտի պատժեն ձախաւերութիւնը, որ ոճիրներուն
ոճի՛րն է: Քորդէզ, Լավափիէի պահապանը, լաւ գիտէ
այդ բանին լիմաստը: Քորդէ՛զ, պ'յն զոր խենթի տեղ
դրին:

— Կը ճանչնա՞ս զինքը:

— Երկու ամիս բանտարգելութեան ընկերներ ե-
ղանք:

— Ա՛հ, ա՛հ:

— Կատարեա՛լ սրիկայ մը... իր ահարկու ձեռ-
քերը աւելի՛ ապահով միջոցներ են քան մուրճ մը
կամ ատրճառակ մը...:

Քորդէզ ոտքերէն մինչեւ գլուխը կը գողար: Սառ-
նային քրտինքի նուրբ թելեր կը վազէին այտերէն
ի վար: Ուրիշ պարագաներու տակ, ոստում մը ըրած
պիտի ըլլար: Հիմա հոն կը մնար անշարժ, ամօթէն
անբանացած...

Ռամօն կարճ սոյլ մը լսելի ըրաւ:

— Եւ սակայն ստահակին գործը կարգին է...:
Քիչ առաջ, նաւամարտի ատեն, նշաններ ըրաւ: Ահա՛
խլէզ մը ևս որ իր հաշւոյն գործեր կը տեսնէ:

Քորդէզ կը կծկուէր, ջանալով քիչ մը դասաւորել
իր միտքը, Բայց, իր քով, ես ալ, երկար միջոցներով
բաժնուած և զայրացնող հարուածներ արգելք կը հան-
դիսանային: Կարծես փայտիոր մը կար որ իր ամբողջ
կատաղութիւնը կը թափէր ծառի մը կեղևին վրայ:
Ճիգ մը ըրաւ ինքզինքը ամփոփելու համար: Իր աչ-
քերը, մութին արդէն վարժուած, իրմէ քանի մը քայլ
անդին նշմարեցին երկարած ձեւ մը, տեսակ մը կաղ-
նիէ հաստ տախտակ, որ ալիքին կշռոյթին հետ կ'օ-
րօրուէր և համաչափ միջոցներով կը բաղխէր ծովեզրի
ժայռերուն: Ա՛լ աւելի ծռեցաւ, բայց անմիջապէս ետ
ընկրկեցաւ դիակի մը ի տես: Անգլիական նաւատորմի
տասնապետ մըն էր. դէմքը ծամածաճ էր չրթունք-

Իր փարոսը: Ան ղեղեցկագոյնն ու ամենէն հը-
զօ՛րն էր բոլոր փարոսներուն: Անբացատրելի զարա-
դիւթանք մը զայն կը ծածկէր իր աչքերէն: Անոր
լքուած ըլլալը գիտնալով, ճարպիկ աստուած մը յան-
կարծական կերպով տիրացած պէտք էր ըլլար անոր:
Հիմա ձեռքը անոր վրայ կը դնէր և դիտմամբ կը ծած-
կէր դարձող կրակը:

Քորդէզ կատաղութեան երկար նոպայ մը ունե-
ցաւ: Յետոյ սարսափէն սրսփաց, սուլիչի խլացուցիչ
ձայն մը պատռած էր լռութիւնը. անգլխացի տասնա-
պե՛տը...: Միաժամանակ, օգնութեան սրտաճմլիկ
հայցեր կը հասնէին բաց ծովէն, բայց անոնց ձայնը
կը խեղդուէր ալիքներուն շարունակական դալարման
մէջ: Նաւաբեկեալներու ճիչեր, սրտապատառ կոչեր
մարդկային էակներու զորս խլելու համար բացերը
կռուի բռնուած են մերկ սուրերուն հետ: Գիշերուան
մէջ մզուած ճակատամարտին յամեցած վերջին արձա-
գանգները: Եւ թերեւս, անոնց կողմէ արթնցած բայց
դարերու քունէն ընդարմացած, ողորմուկ ձայներ Հո-
լանտացի ծովահէններուն որոնք ժամանակին զոհա-
բերուեցան այս ծովեզրերուն վրայ...:

Քորդէզ կը եցաւ, կծկուեցաւ մեռնելու պատրաս-
տուող կենդանիի մը նման, վիզը ուսերուն մէջ, գը-
լուխը ձեռքերով սեղմած:

Առաւօտեան առաջին նշոյլներո՛ւն հետ միայն ե-
րեւցաւ Ովկիանոսին ծայրը մխրճած Լավափիէի հը-
րուանդանին փարոսին սպիտակ կողը: Իր լուսաւոր
ատաղձին տեղ, ան կը կրէր մշուշի գլխանոց մը, որ
քիչ առ քիչ, առաւօտեան շունչին հետ, սահեցաւ ու
հալեցաւ աչքերէն վար ինկող վիրակապի մը նման:

* * *

Յաջորդ օր, Արօքոյի շրջակայքը գտնուող նաւե-
րը շատ զարմացան երբ օրը-ցերեկով Լավափիէի փա-
րոսին վառիլը տեսան, օգը մշուշապատ ըլլալուն,
հարկ եղածէն աւելի լաւ կը նշմարուէր իր լոյսը, հա-
կառակ իր սովորութեանց, ան կը դառնա՛ր խելայեղ
կերպով՝ վայրագ տէրվիչի մը նման, առանց ի գործ
դնելու սովորական հինգ երկվայրկեանի ընդմիջում-
ները:

Լուր տրուեցաւ Քորոնէլի ծովային իշխանութեանց,
և արեւամուտէն առաջ, շոգեմակոյկ մը զոր Պէլթրա
կը կառավարէր, հինգ մարդերով մօտեցաւ անոր պա-
տերուն:

Ամէն ինչ խաղաղ ու լռին կը թուէր փարոսին
շուրջ: Դռնակը բաց էր: Դրան սեմէն կը նշմարուէր
պահապանը, ոտքի, պատուհանին քով, գիրք մը ձեռ-
քը:

— Տոմինկօ՛, պոռաց Պէլթրա:

Քորդէզ վեր առաւ գլուխը և պաղ ակնարկ մը նե-
տեց բոլոր այդ անծանօթներուն վրայ:

— Ի՞նչ կ'ուզէք, հարցուց առանց յուզման:

— Հրամանատար Սարքէէն հրաման ունիմ: Հիմա
պէտք է Քորոնէլ գաս: Այս մարդոցմէ երկու հոգի քու
տեղդ պիտի մնան այս գիշեր:

Պահապանը ո՛չ մէկ բան յայտնի ըրաւ այս ան-
ըսպասելի լուրին առջեւ: Առաւ թուղթը զոր Պէլթրա
իրեն կ'երկարէր և, առանց կարդալու, սկսաւ ճմբթ-
կել ձեռքին մէջ:

— Հասկցա՞ր, հարցուց Պէլթրա:

— ! ! !

— Բուքոքոյի հրուանդանին պահապանը մատնա-
նըշած է քու կտակիրդ անսովոր ընթացքը...: Եւ ահա,
ան վառած է օրը-ցերեկով...

Ու դառն շեշտով մը աւելցուց.

— Կը կարծե՞ս որ դեռ կրնաս արդարանալ:

Քորդէզ երկար հառաչանք մը արձակեց: Իր ար-
տայայտութիւնը հպարտ էր ու հանդիսաւոր: Ակնարկ
մը նետեց սկսուած էջին և, իբր թէ ակամայ չարու-
նակել ընդմիջուած ընթերցումը, մըմնջեց.

— Դուն այն լոյսը չե՞ս յոր ցայտեց իմ օնախես:
Դուն իմ իմացականութեան յղացողը չե՞ս...

Քիբքը գրպանը դրաւ և, հրամանատար Սարգէի
թուղթը գնդիկի մը վերածելով, պատուհանէն դուրս
նետեց: Անպատում անդոհանք մը կը ձեւազեղէր իր
գծերը, վեր առաւ աչքերը և կարծես ինքզինքը ամ-
փոփելու ջանք մը կ'ընէր: Յետոյ քայլ մը առաւ դէ-
պի իր բարեկամը և ըսաւ սպառնալից շեշտով մը.

— Երբե՞ք չպիտի մարեմ զայն:

Ու, բարձրագլուխ, ամբարտաւան ու անձայն,
գնաց դէպի սանդուխը որ մթնած էր արդէն, ու շու-
տով անհետացաւ:

Պէլթրա նաւաստիներուն նշան ըրաւ որ չչարժին
ու լուռ մնան: Եւ, անգոյն երեկոյեան մէջ, երկար
ատեն մօիկ ըրաւ բարձրացումը խելագար այդ մար-
դուն որ իր բարեկամն էր եղած և որուն զարհուրելի
անկումը նո՛ր էր որ կ'ըմբռնէր: Լավափիէի փարոսը
եղած էր Յակոբի սանդուխը:

Հո՛ն, վե՛րը, Քորդէզ, ուժաթափ, կրեցաւ արտա-
քին պառչգամին վրայ ուր այնքա՛ն չլացած դարմո-
րորներ հաւաքած էր ժամանակին:

Ջուրերուն լուրթիւնը այնքան խորունկ էր որքան

անհունութեան համրութիւնը: Հեռակայ գիւղերու հը-
պանցելէ վերջ, սիւքը, մերթ ընդ մերթ, այրած
փայտի և եփուելու վրայ եղող հացի բոյրը կը բերէր
իրեն...: Ովկիանոսը, յղիացած, կը քնանար կապա-
րեայ քունով մը:

Քորդէզ վերստին ոտքի ելած էր և հիմա դէմքը
կը ցուցադրէր անհուն ու սպիտակ այն արեւուն որ
բանտարկեալն էր իր աշտարակին: Նման ցայգաթի-
թեռին որ լոյսը կը հագնի՝ զուարթաբար բոցին մէջ
մեռնելէ առաջ, կ'ըսպասէր այն ժամուն ուր ի՛նքն ալ
կրակ, ջերմութիւն և յաւիտենական զմայլանք պիտի
ըլլար...

Աննշմարելի խռովք մը յառաջացաւ մթնոլորտին
մէջ: Խուսափուկ յայտնութեան առաջին աստղերու.
արեւմտեան կողմը, կապոյտ մութի չլացք, գարնային
նորածագ աստղերու հիասքանչ հոյլ մը հիւսիսային
աստղին առջեւ...: Հարաւային երկինքը կը դասաւո-
րէր, կիսաթափանց եթերին մէջ, այն համաստեղու-
թիւնները որոնց կ'ուղղուին զաղթականներուն աչքե-
րը, երբ ճամբորդութիւնը աւարտած է:

Բայց Քորդէզ այլեւս չէր կրնար նշմարել այդ ան-
համար աշխարհները որոնք, խուճապահար հոգիներու
համար անսահման միջոցի մը մէջ բարերար ուղիներ
կը գծեն: Փիչերը, գիչեր մը որ կը բղխէր իր մտքէն,
հասած էր հորիզոնին ամենէն հեռաւոր անկիւնները:

* * *

3 Նոյեմբեր 1914ի առաւօտեան, ծովակալ Վոն
Սբիի նաւատորմը խարսխեց Վալբարէզոյի առջև: Հա-
կառակ Օ'կիկի նախատեսութեանց, Քորոնէլի առջեւ
ան ջախջախած էր ծովակալ Քրանտոքը:

1789էն ի վեր Բրիտանական առաջին պարտու-



Թիւնը ծովու վրայ...: Երկու մեծ յածանաւեր, Կուօ
Հօբն ու Մօնմաուքն, հրդեհուած և անձերով ու ինչ-
քերով ծովամոյն եղած էին. Կլասկօ, մութէն օգտուե-
լով, կրցած էր խոյս տալ...

Վստահագոյն աղբիւրներու համաձայն, կասկածե-
լի էր որ Լավափիէի փարոսը դեր մը խաղացած ըլլար
ողբերգութեան մէջ...

Այդ բանը Տոմինկօ Քորդէզ բնաւ չգիտցաւ: Լուր
չունեցաւ նաեւ ծովակալ Վոն Սքիի պարտութենէն,
հինգ շաբաթ վերջ, Մալարեան կղզիներու առջև, հա-
րուածներուն տակ հուժկու այն յածանաւերուն որոնք
գաղտնաբար անջատուած էին անգլիական կեղրոնա-
կան նաւատորմէն, հարաւային ծովերը ամէն տեսակի
թշնամիներէ մաքրագործելու համար:

III

Բաղմաթիւ տարիներ անցած են Ամենայն Սրբոց
այդ խորհրդաւոր գիշերէն ասդին...:

Հո՛ն, վա՛րը, յիշողութիւնը կորսնցուցած Ուլկեա-
նոսին զիմաց, նման հսկայական այն ծառերուն զորս
հովը կը ցնցէ, փարոսը կը գործէ միշտ և միջոցին
նշոյլներուն համախառնուած իր նուիրական բոցը ե-
րազի մը աճիւնը կը յաւերժացնէ կարծես:

Պեյլա — Լուի.

Մոնքանա — Վեմալա. Նոյ. 1933

ՎԵՐՋ

ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0315577

Գ Ի Ն՝

Սիրիա եւ Լիբանան 3 ժրանք

Արսասանման 4 ժրանք

Ստանալու համար դիմել քարգմանիչին՝

Yéghiché Manouguian

B. P. 321

Damas - Syrie

Պէյրուքի մէջ դիմել՝

Hampartzoum Hagopian

c/o Khoren Aznavourian

Librairie & Papeterie

Rue Bab - el - Yaoub

Beyrouth - R. Liban.